

”Ei sitä menneisyyttään oikein pääse karkuun”:
Vankilasta vapautuneiden kokemuksia rikollisuudesta
irtaantumisesta, stigmasta ja työelämään
integroitumisesta

Jenni Jokinen

Pro gradu -tutkielma

Hallintotieteiden ja johtamisen tutkinto-ohjelma

Johtamisen psykologia

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto

Syksy 2025

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 RIKOLLISUUDESTA IRTAANTUMINEN	8
2.1 Desistanssi ja sen teoreettiset lähtökohdat	8
2.2 Stigma rikollisuudesta irtaantumisen esteenä.....	15
2.3 Sisäisen motivaation rooli desistanssissa	20
2.4 Narratiivinen näkökulma vankilasta vapautumiseen	24
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	26
3.1 Tutkimukseen osallistujat.....	26
3.2 Aineistonkeruu	27
3.3 Kriittinen narratiivinen analyysi.....	29
3.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	35
4 TUTKIMUKSEN TULOKSET	37
4.1 Elämä rikoskierteen vankina ja käänne kohti muutosta	37
4.2 Vaiheittainen ja henkilökohtainen polku muutoksessa	41
4.3 Työelämän rooli identiteetin muutoksessa ja desistanssissa	49
4.4 Stigman kokemukset ja rikostaustan vaikutukset	53
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	58
5.1 Tutkimuksen keskeiset havainnot ja johtopäätökset	58
5.2 Tutkimusprosessin arviointi ja jatkotutkimusehdotukset.....	60
LÄHTEET	64
LIITTEET	69
Liite 1. Viestiliite opinnäytetyön toteutukseen liittyen.....	70
Liite 2. Haastattelurunko.....	72
Liite 3. Tutkimuslupa haastatteluun osallistumisesta	74
Liite 4. Tutkimuslupa opinnäytetyöhön (Kris ry)	76

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Ei sitä menneisyyttään oikein pääse karkuun”: Vankilasta vapautuneiden kokemuksia rikollisuudesta irtaantumisesta, stigmasta ja työelämään integroitumisesta

Tekijä: Jenni Jokinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Hallintotieteiden maisteriohjelma, johtamisen psykologia

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 77, 4 liitettä

Lokakuu 2025

Tiivistelmä

Tämä pro gradu -tutkielma tarkastelee rikoksista irtaantumisen eli desistanssin prosessia vankilasta vapautuneiden henkilöiden kokemusten kautta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten rikostaustaiset kokevat työelämään integroitumisen, rikollisuudesta irtaantumisen sekä rikostaustan mukanaan tuoman stigman ja sen vaikutukset yksilön identiteettiin ja elämään. Tutkimuksen aineisto koostuu viidestä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta, joissa vankilasta vapautuneet kertovat elämästään ennen rikoskierteiden katkeamista, sen aikana ja muutoksen jälkeen.

Analyysimenetelmänä on hyödynnetty Langdridgen kriittistä narratiivista analyysia (Critical Narrative Analysis / CNA), jonka avulla kertomuksia tarkastellaan yksilöllisesti mutta myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneina merkitysrakenteina. Menetelmä mahdollistaa sekä kerronnallisen että kriittisen analyysin yhdistämisen siten, että yksilön kokemukset voidaan nähdä osana yhteiskunnallisia merkityksiä ja vallan rakenteita.

Tutkimustulokset osoittavat, että desistanssi on monivaiheinen ja yksilöllinen prosessi, joka edellyttää vahvaa sisäistä motivaatiota ja identiteetin uudelleenmuotoutumista. Stigma ilmenee sisäisinä kokemuksina, mutta myös ulkopuolisten kohtelussa vaikeuttaen yhteiskuntaan integroitumista erityisesti viranomaiskohtaamisissa ja ihmissuhteiden osallisuudella. Merkittävimmät tekijät desistanssiprosessin tukemisessa nähtiin olevan sosiaalinen tuki, sisäinen motivaatio ja työelämään integroituminen, jotka tarjoavat konkreettisia mahdollisuuksia osallisuuteen. Tutkielma tarjoaa syvällistä ymmärrystä rikostaustan, identiteetin ja yhteiskunnallisen toimijuuden välisestä suhteesta sekä avaa keinoja siihen, miten yksilöitä voidaan tukea muutosten vahvistamisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa.

Avainsanat: desistanssi, työllistyminen, stigma, ennakkoluulot, sisäinen motivaatio, identiteetti, toimijuus

1 JOHDANTO

Rikollisuudesta irtaantuminen eli desistanssi on monivaiheinen ja yksilöllinen prosessi, johon vaikuttavat yksilölliset, rakenteelliset ja sosiaaliset tekijät (Laub & Sampson, 2001; Viikki-Ripatti, 2011). Aiemmat tutkimustulokset osoittavat, että yksi keskeisimmistä tavoista rikosten uusimisien ennaltaehkäisemisessä ja yhteiskuntaan kiinnittymisessä on työelämään integroituminen (Dejours & Deranty, 2010; Sheppard & Ricciardelli, 2020; Uggen, 2000; Laub & Sampson, 2001). Rikostaustaiset saattavat kokea kuitenkin stigmaa ja ennakkoluuloja, jotka estävät desistanssia ja yhteiskuntaan integroitumista (Pager, 2003). Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin, millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on ollut yhteiskuntaan ja työelämään integroitumisessa, miten vankilasta vapautuneet ovat onnistuneet irtaantumaan rikollisuudesta sekä sitä, millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on ollut rikostaustaan liittyvästä stigmasta.

Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla viittä vankilasta vapautunutta henkilöä, jotka ovat työllistyneet vakituisiin ja määräaikaisiin työsuhteisiin. Haastattelun pohjana on toiminut ennalta laadittu puolistrukturoitu teemahaastattelurunko, ja analyysimenetelmänä olen hyödyntänyt Langdridgen kriittistä narratiivista analyysimenetelmää. Narratiivinen lähestymistapa tarjoaa syvällisen ymmärryksen siitä, millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on ollut takaisin työelämään palaamisessa, ja miten rikollisesta elämäntavasta on päästy irti. Lisäksi narratiivinen lähestymistapa mahdollistaa haastateltavien henkilökohtaisten kokemusten, merkitystenantojen ja elämäntapojen käännekohtien esilletulon haastateltavien omista kokemuksistaan, jolloin narratiivisen lähestymistavan voidaan nähdä kunnioittava tapana analysoida ja jäsentää tutkimustuloksia.

Tutkimusaiheen valinta pohjautuu sekä henkilökohtaiseen kiinnostukseen että aiheen merkityksellisyyteen yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna desistanssi on keskeinen tekijä uusintarikollisuuden vähentämisessä sekä sosiaalisen integraation tukemisessa. Tutkimuksellisesti aihe on myös ajankohtainen, sillä

Suomessa ja kansainvälisestikin kvalitatiivista eli laadullista desistanssitutkimusta on suhteellisen vähän. Teoreettisesta näkökulmasta tutkimus syventää ymmärrystä identiteettimuutoksen ja narratiivien merkityksestä osana desistanssiprosessia, ja täydentää näin jo olemassa olevia desistanssiteorioita rikostaustaisten omilla kokemuksilla. Käytännön tasolla tutkimus voi tuoda uusia näkökulmia yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyen rikostaustaisten asemaan, ja edesauttaa palveluiden ja tukimuotojen kehittämistä.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että rikollisuuteen ajautuminen ei yleensä ole yksittäinen tekijä, vaan siihen vaikuttavat sosiaalinen ympäristö, elämänhistoria ja yhteiskunnalliset olosuhteet. (mm. Laub & Sampson, 2001; Farrington, 2005; Mourão ym., 2025). Rikollisuuteen ajautuminen ei lähtökohtaisesti näyttäydy yksilön ominaisuutena tai tietoisena valinta, vaan pikemminkin rakenteiden, olosuhteiden ja elämäntapahtumien muokkaamana polkuna. Rikollisuuteen ajautumisen prosessin voidaan nähdä myös prosessinomaisena desistanssissa, sillä rikollisuudesta irtaantuminen tapahtuu vähittäisenä, yksilön ja hänen ympäristönsä välisessä vuorovaikutuksessa muotoutuvana kehityskulkuna. (Giordano ym., 2002)

Työllistymisen voidaan nähdä yhtenä keskeisimmistä keinoista rikollisuudesta irtaantumiseen, koska se luo taloudellisesta vakautta, yhteiskunnallista hyväksyntää sekä uudenlaista identiteettiä, jossa yksilö ei näe enää itseään rikollisena (Uggen, 2000). Vankilasta vapautuneet kohtaavat kuitenkin usein stigmaa ja ennakkoluuloja, jotka voivat heikentää heidän mahdollisuuksiaan integroitua takaisin yhteiskuntaan (Pager, 2003). Rikosrekisteri, syrjintä työmarkkinoilla ja kouluttautumisessa, ja yhteiskunnallisen hyväksynnän puute voivat vaikeuttaa rikostaustaisten sopeutumista ja irtautumista rikollisesta elämästä. Sosiaalinen tuki, työllistyminen ja sisäinen motivaatio ovat puolestaan yhteiskuntaan integroitumista edistäviä tekijöitä. (Cullen ym., 2011).

Aiempi desistanssia koskeva tutkimus on pitkälti painottunut angloamerikkalaisiin maihin, kuten Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Pohjoismaisessa ja erityisesti suomalaisessa kontekstissa desistanssia on tutkittu huomattavasti vähemmän. Lisäksi desistanssiin keskittynyt tutkimus on usein tarkastellut yksittäisiä desistanssiin vaikuttavia tekijöitä

erillään toisistaan, jolloin vähemmälle huomiolle on jäänyt se, miten nämä erilaiset tekijät kietoutuvat yhteen yksilön kokemuksissa, ja miten rikostaustaiset henkilöt itse merkityksellistävät rikollisuudesta irtaantumisen prosessia. Erityisesti suomalaisessa kontekstissa on vielä vähemmän tutkimuksia, jotka keskittyisivät vankilasta vapautuneiden omiin kertomuksiin, identiteetin muutokseen ja toimijuuden kokemuksiin desistanssiprosessin aikana. Tämä tutkimus pyrkii vastaamaan näihin tutkimuksellisiin aukkoihin hyödyntämällä kriittistä narratiivista analyysia. Menetelmän avulla voidaan tarkastella, miten yksilöiden kertomusten lisäksi suomalainen yhteiskunta asettaa odotuksia, arvoja ja rajoja rikollisuudesta irtaantumiselle.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin, miten vankilasta vapautuneet kuvaavat omaa polkuaan rikollisuudesta irtaantumiseen sekä millaisia merkityksiä he antavat työelämään kiinnittymiselle. Tavoitteena on syventää ymmärrystä siitä, miten yksilölliset ja yhteiskunnalliset tekijät näyttäytyvät desistanssissa ja miten ne kietoutuvat kertomuksissa yhteen. Vakiintuneiksi tutkimuskysymyksiksi olen muotoillut seuraavat:

- Millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on työelämään integroitumisesta?
- Miten vankilasta vapautuneet ovat onnistuneet irtaantumaan rikollisuudesta ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen?
- Millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on vankilataustaan liittyvästä stigmasta, ja miten se vaikuttaa tai on vaikuttanut heidän elämäänsä?

Tutkimuskysymyksiä ohjaa viitekehys, jossa tarkastellaan vankilasta vapautuneiden integroitumista työelämään, rikollisuudesta irtaantumisen prosesseja ja vankilastigman hallintaa. Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus, että rikollisuudesta irtaantuminen ei voi pohjautua pelkästään rikosoikeudellisten seuraamusten varaan. Desistanssissa nähdään, miten yksilö voi integroitua yhteiskuntaan ja nähdä itsensä arvokkaana toimijana. Tämä tutkimus tarkastelee näitä ulottuvuuksia vankilasta vapautuneiden kertomusten kautta ja pyrkii tuomaan esiin, millaisin kokemuksin ja merkityksin rikollisesta elämäntavasta luopuminen jäsentyy heidän narratiiveissaan. Vankilasta vapautuneet henkilöt edustavat ryhmää, jossa heidän kokemuksensa ja näkökulmansa marginalisoituvat helposti, vaikka juuri heidän kertomuksensa voivat paljastaa paljon siitä, millaiset tekijät tukevat tai estävät

integroitumista takaisin yhteiskuntaan. Tutkielma sijoittuu johtamisen psykologian tieteenalaan, sillä se tarkastelee yksilön muutosta ja toimijuutta sisäisen motivaation, identiteetin ja sosiaalisen ympäristön vuorovaikutuksessa. Näiden teemojen kautta tutkielma kytkeytyy laajempaan keskusteluun ihmisten käyttäytymisestä, itsensä johtamisesta ja yhteisöön kiinnittymisestä.

2 RIKOLLISUUDESTA IRTAANTUMINEN

2.1 Desistanssi ja sen teoreettiset lähtökohdat

Rikollisuudesta irtautuminen on monimutkainen ja yksilökohtainen prosessi, johon vaikuttavat biologiset, sosiaaliset ja psykologiset tekijät yhdessä yhteiskunnallisten tekijöiden lisäksi (Laub & Sampson, 2001). Rikollisuudesta irtaantuminen eli desistanssi on kriminologiassa keskeinen tutkimusalue, jonka avulla pyritään ymmärtämään kokonaisuudessaan, miten ja miksi yksilöt lakkaavat tekemästä rikoksia ja siirtyvät kohti rikoksetonta elämää. Desistanssiteoriassa (desistance theory) syvennyttäänkin pitkään ja vaiheittaiseen prosessiin, joka sisältää identiteetin muutosta, sosiaalisten suhteiden uudelleenrakentamista, motivaatiota, ajattelua ja yhteiskunnan asenteita. (Viikki-Ripatti, 2011; Giordano ym., 2002). Tässä luvussa syvennyn tarkemmin keskeisiin desistanssiteorioihin (Katso taulukko 1) ja sekä itse rikollisuudesta irtaantumiseen prosessiin.

Travis Hirschin (1969) kehittämä sosiaalisen kontrollin teoria on yksi keskeisistä kriminologian teorioista, joka pyrkii selittämään rikollisuutta pidättäytymisen näkökulmasta. Hirschin sosiaalisen kontrollin teoria perustuu ajatukseen, jonka mukaan jokaisella on luontainen taipumus tehdä rikoksia. Rikollisuus itsessään ei vaadi tällöin erityisiä motiiveja, vaan rikollisuudesta pidättäytyminen vaatii selityksiä. Rikollisuudesta pidättäytymistä selitetään yksilön sosiaalisten siteiden ja yhteiskunnallisen kontrollin avulla. Hirschin mukaan yksilöä sitoo yhteiskuntaan neljä keskeistä sidosta, jotka estävät yksilöä tekemästä rikoksia. (Hirschi, 1969).

Kiinnittyminen (attachment) kuvaa yksilön emotionaalista sidettä toisiin ihmisiin. Ajatuksena on, että yksilön arvostaessa toisten mielipiteitä, rikollinen käyttäytyminen jää vähemmälle, koska pelkona on suhteiden vahingoittaminen. Sitoutuminen (commitment) viittaa yksilön tavoitteisiin saavuttaa sosiaalisesti hyväksyttyjä päämääriä, kuten koulutusta. Mitä enemmän on investoinut tällaisiin tavoitteisiin, sitä enemmän menetettävää yksilöllä olisi rikollisen polun valittaessa. Osallistuminen (involvement) viittaa puolestaan ajan ja energian käyttämisestä hyväksyttäviin ja laillisiin toimintoihin,

Taulukko 1. Keskeiset desistanssiin liittyvät teoriat

Teoria	Keskeinen ajatus	Keskeiset käsitteet	Painotus
Sosiaalisen kontrollin teoria (Hirschi, 1969)	Ihmisillä on luonnostaan tarve rikkoa normeja, ellei jokin pidättelee heitä. Sosiaaliset siteet estävät rikollisuutta, koska ne sitovat yhteiskuntaan.	Kiintymys, osallistuminen, uskomukset, sitoutuminen	Staattinen malli
Elämänkulkuteoria (Sampson & Laub, 1993)	Elämän siirtymät ja sosiaaliset siteet tukevat desistanssia.	Käännekohdat, sosiaalinen pääoma	Dynaaminen malli
Kognitiivisen transformaation teoria (Giordano ym., 2002)	Ajattelutavan ja identiteetin muutos edeltävät käyttäytymisen muutosta.	Avoimuus muutoksille, kognitiivinen muutos, uudet roolimallit	Psykologinen painotus
Desistanssin narratiivinen teoria (Maruna, 2001)	Rikokseton identiteetti rakentuu oman tarinan kautta rakentaen uuden, hyvän elämän, joka yhdistää menneisyyden ja tulevaisuuden.	Redemption script ("lunastuksen kertomus"), hyvä minäkertomus, jatkuvuuden tunne	Symbolinen ja kokemuksellinen painotus
Desistanssin teoreettinen reformulaatio (Maruna & Farrall, 2004)	Desistanssi on yksilön toimijuuden ja rakenteiden välinen prosessi, jossa identiteetti ja sosiaalinen asema muovautuvat.	Primaari- ja sekundaaridesistanssi, toimijuus (agency), rakenne (structure)	Toimijuuden ja rakenteen vuorovaikutus

kuten harrastuksiin. Säännöllisillä harrastuksilla ja muilla rutiineilla vähennetään rikolliseen käyttäytymiseen osallistumista. Uskomuksilla (belief) puolestaan viitataan yksilön sisäiseen hyväksyntään yhteiskunnan normeista ja arvoista, jolloin rikkomukset koetaan moraalisesti vääriksi. Sidosten vahvuuden nähdään korreloivan yksilön rikollisuudesta pidättäytymisen todennäköisyyttä. Mikäli siteet ovat heikot, todennäköisyys syyllistyä rikoksiin kasvaa. (Hirschi, 1969). Teoria on saanut tukea, mutta sitä kritisoidaan muun muassa siitä, että yksilöt jakaisivat samat normit ja arvot. Lisäksi sisäisen motivaation sivuuttaminen ja syy-seuraussuhteiden epäselvyys ovat teorian keskeisiä kriittisiä näkökulmia. (Farmer, 2018; Costello & Laub, 2020)

Laub ja Sampson (1993 & 2001) tuovat varhaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa esille näkökulman, jonka mukaan desistanssi selittyy pitkälti ulkoisten tekijöiden ja elämän käännekohtien vaikutuksella. Laub ja Sampson tuovatkin esiin elämänkulkuteorian, jonka mukaan rikollisuuden väheneminen liittyy vahvoin sosiaalisiin siteisiin ja institutionaalisiin kiinnittymisiin, kuten avioliittoon, työllistymiseen tai vanhemmuuteen. Elämänmuutosten ajatellaan toimivan rikollisuudesta irtaantumisen keinoina tarjoten yksilöille uusia velvollisuuksia ja sosiaalista tukea, jotka vahvistavat yleisesti hyväksytyjen normien mukaista käyttäytymistä. (Laub & Sampson, 1993 & 2001). Myöhemmässä tutkimuksessa kuitenkin korostetaan, miten ulkoiset muutokset yksinään eivät riitä selittämään rikollisuudesta luopumista. Giordano kollegoineen (2002) toivat kognitiivisen transformaation teoriallaan sisäisten tekijöiden, kuten ajattelun ja identiteetin muutoksen, keskeisen roolin esiin desistanssissa. Itsetietoisuuden lisääminen omasta käyttäytymisestä ja halu muutokseen voivat johtaa kognitiiviseen transformatioon, jossa rikollinen identiteetti korvautuu uudella, rikoksettomalla minäkuvalla. (Giordano ym. 2002).

Nämä teoreettiset näkökulmat ulottuvat myös suomalaisiin rikosseuraamusjärjestelmän käytäntöihin. Suomessa vankilat tukevat desistanssia pääosin rikosseuraamusten aikana, kuten tarjoamalla työtoimintaa, koulutusta ja kuntouttavaa ohjelmaa (Rikosseuraamuslaitos). Vankilassa tarjottavat ohjelmat ovat vaikuttavuudeltaan kuitenkin kiinni yksilön omasta halusta (Tyni & Blomster, 2012). Vapautumisvaiheessa tuki katkeaa

usein helposti, jolloin vastuu muutoksen jatkamisesta jää yksilölle ja kolmannen sektorin toimijoille. Vaikka kolmannen sektorin toimijoilla on keskeinen rooli vapautuneiden tukemisessa, rajalliset resurssit ja saavutettavuus voivat vaihdella alueellisesti merkittävästikin. Desistanssiprosessin jatkuvuuden kannalta olisikin tärkeää, että yhteiskunnallinen tuki ei painottuisi vain vankeusaikaan, vaan ulottuisi systemaattisesti vapautumisen jälkeiseenkin vaiheeseen. (Tyni & Blomster, 2012).

Giordanon ja hänen kollegoidensa kehittämä kognitiivinen transformaatioteoria (Cognitive Transformation Theory, CTT) pohjautuu vuosikymmenen kestäneeseen empiriseen pitkittäistutkimukseen, jossa seurattiin Yhdysvalloissa nuorten rikollisten elämäntapaa. Teorian keskeisenä ajatuksena on se, että rikollisuudesta irtaantuminen ei tapahdu automaattisesti elämän käännekohtien seurauksena, vaan muutos vaatii kognitiivista valmistautuneisuutta ja sisäisten prosessien muutosta, kuten ajattelutapojen, motivaation ja minäkuvan muutosta, jotka mahdollistaisivat uuden identiteetin omaksumisen. Teoria pitää sisällään neljä keskeistä vaihetta:

1. Avoimuus muutoksille – yksilö kokee valmiutta muuttaa elämäntapaansa
2. Altistuminen muutoksille – yksilö ei vaan kohtaa uusia tilanteita, vaan tarttuu niihin
3. Itsensä näkeminen eri tavalla – rikollinen identiteetti korvaantuu uudella minäkuvalla
4. Muutos suhtautumisessa rikolliseen käyttäytymiseen – rikollisuus menettää merkityksensä ja houkuttelevuutensa yksilölle. (Giordano ym., 2002).

Kognitiivinen transformaatioteoria kuvaa kokonaisuudessaan desistanssin laajuutta prosessina: desistanssi ei ole pelkkä seuraus ulkoisista muutoksista, vaan edellyttää syvällisiä muutoksia siinä, miten yksilö näkee itsensä, menneisyytensä, mahdollisuutensa sekä rikollisuuden merkityksen. Kognitiivinen muutos ulottuu yksilön arvoihin, asenteisiin ja uskomuksiin. (Giordano ym., 2002). Tutkimus on nykyään laajalti tunnettu, siteerattu ja arvostettu tutkimus, joka on vakiinnuttanut asemansa keskeisenä lähestymistapana rikollisuudesta irtaantumisen tutkimuksessa.

Varsinainen desistanssiprosessi on kirjallisuuden puolesta jaoteltu eri vaiheisiin kuvaamaan rikollisuudesta irtaantumisen eri ulottuvuuksia:

1. Primaaridesistanssi
2. Sekundaaridesistanssi
3. Tertiäridesistanssi

(Healy, 2010b; Ugelvik, 2022; Suzuki ym. 2024).

Ensimmäisessä primaaridesistanssin vaiheessa lyhyellä aikavälillä rikosten tekeminen vähentyy tai loppuu kokonaan. Primaaridesistanssi ei välttämättä sisällä identiteetin muutosta vaan kyseessä voi olla ulkoiset tekijät, kuten valvonta tai pelotteiden vaikutukset. Sekundaaridesistanssi on syvällisempi muutosprosessi, jossa yksilön identiteetti ja itseymmärrys muuttuu siten, että rikollisuuden identiteetti korvautuu uudella, myönteisyyden minuuden kokemuksella. Sekundaaridesistanssin vaiheessa yksilö näkee itsensä osana yhteiskuntaa ja pyrkii aktiivisesti välttämään rikoksia, sillä ne eivät ole enää linjassa muuttuneen identiteetin kanssa. Rikollisuudesta irtaantuminen vaatii laajempaa sekundaaridesistanssia, johon sisältyy yksilön aktiivinen toiminta. Sekundaariprosessin yksilöä voidaan pitää muuttuvana, kehittyvänä ja oppimiskykyisenä toimijana, joka kykenee vaikuttamaan tietoisemmalla tasolla omaan ajatteluunsa ja toimintaansa. (Viikki-Ripatti, 2011).

Desistanssiprosessi ei välttämättä tapahdu välittömästi, vaan siihen voi liittyä takaiskuja ja vaiheittaista kehittymistä rikoksetonta elämää kohti. (Viikki-Ripatti, 2011; Sheppard, 2020; Ugelvik, 2020) Lisäksi rikollisuudesta irtaantumisen vaiheet eivät välttämättä tapahdu lineaarisesti. Kolmannessa, tertiäridesistanssin vaiheessa yksilö on integroitunut osaksi yhteiskuntaa, ja ympäröivä yhteiskunta näkee myös yksilön yhteiskunnan jäsenenä muiden joukossa. (Ugelvik, 2020). Tämä kolmas vaihe on kirjallisuudessa vähemmän käsitelty desistanssin vaihe, sillä tutkimuskirjallisuudessa painottuu primaari- ja sekundaaridesistanssin vaiheet. Tertiäridesistanssi kuvaa yksilön täysimittaista sosiaalista integraatiota, joka luo paradoksin siitä, missä määrin yhteiskunta todella mahdollistaa rikostaustaisten täysipainoisen jäsenyyden.

Maruna ja Farrall (2004) ovat uudenmuotoilleet desistanssin teoreettista ymmärrystä, jossa lisätään käsitteellistä täsmennystä ja huomioidaan sekä yksilön sisäinen muutos että ympäristön merkitys. Desistanssin kaksiosainen määritelmä (primaari- ja sekundaari) kuvaavat desistanssia pidempänä prosessina, jossa käyttäytymisen muutoksen lisäksi yksilö rakentaa uutta identiteettiään ja elämänsuuntaansa. Keskeiseksi nousee myös rakenteiden ja toimijuuden välinen vuorovaikutus, sillä Marunan ja Farrallin mukaan yksilön muutos on aina sidoksissa sosiaaliseen kontekstiin. Rikoksettomuutta ei nähdä pelkkänä taukona elämässä, vaan uuden identiteetin rakentamisen ja ylläpitämisen prosessina. (Maruna & Farrall, 2004).

Yhteenvetona voidaan todeta, että desistanssiprosessin etenemiseen voivat vaikuttaa yksilölliset, sosiaaliset ja rakenteelliset tekijät. Rikollisuudesta irtaantuminen alkaa usein yksilön sisäisestä motivaatiosta. Kyseessä on kognitiivinen muutos, jossa yksilö alkaa arvostaa erilaisia elämänvalintoja. Identiteetin muuttuminen auttaa luomaan etäisyyttä vanhaan, rikolliseen identiteettiin. Ihmissuhteet ja sosiaalinen tuki voivat puolestaan tarjota emotionaalista tukea sekä kannustusta muutokseen ja rikollisuudesta irtaantumiseen. Lisäksi esimerkiksi avioliitto tai vakava parisuhde, vakituinen työpaikka tai vanhemmuus voivat toimia elämässä käännekohtina, jotka vahvistavat yhteiskuntaan sitoutumista ja tarjoavat rakenteita rikoksettomalle elämälle. Rikollisuudesta irtaantumiseen vaikuttavat myös mahdollisuus kouluttautua ja saada työpaikka. Taloudellisen vakauden lisäksi ne antavat uuden identiteetin esimerkiksi työntekijänä tai opiskelijana. Sosiaalisten instituutioiden vaikutus on keskeinen tekijä desistanssissa, sillä ne voivat luoda ympäristön, jossa rikollinen käyttäytyminen ei enää ole hyväksyttyä, ja jossa yksilö voi löytää uuden roolin yhteiskunnassa. Yhteiskunnallinen stigma rikoksesta tuomittuja kohtaan voivat estää rikollisuudesta irtaantumisen kokemusta. Tukea korostavat ohjelmat ovatkin tärkeitä niille, jotka haluavat vahvistaa sekundaaridesistanssiprosessin vaihetta. (Viikki-Ripatti, 2011; Sheppard ym. 2020; McNeil ym. 2012)

Desistanssiteoriat tarjoavat monipuolisia näkökulmia siihen, miten ja miksi yksilöt irtaantuvat rikollisuudesta. Desistanssiteorioissa yksi keskeinen vahvuus on se, että teoriat tuovat sekä rakenteellisia että yksilöllisiä tekijöitä esiin. Teorioissa huomioidaan kokonaisvaltaisesti sosiaalisten siteiden, työllistymisen, perhesuhteiden ja

yhteiskunnallisten tuen merkitys unohtamatta sisäisen motivaation, identiteetin muutoksen ja yksilön omien valintojen merkitystä. Desistanssia koskevaa tutkimusta voidaan näin ollen tarkastella hyvin laaja-alaisesti.

Toisaalta teoriaosuudet sisältävät rajoitteita. Monet teoriat ja mallit ovat yksinkertaistettuja ja keskittyvät tiettyihin tekijöihin erillisinä osa-alueina, jolloin kokonaisvaltainen ymmärrys prosessista voi jäädä vajaaksi. Lisäksi teoriat on usein kehitetty ja testattu tietyissä yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa, jolloin niiden suora soveltuvuus rajoittuu verrattaessa esimerkiksi suomalaiseen yhteiskuntaan. Tämä voi myös ohjata analyysia ennakkoon määriteltyihin suuntiin, ja siten vähentää yksilöiden omien kokemusten näkyvyyttä.

Tämän tutkimuksen näkökulmasta teoriat toimivat kuitenkin hyödyllisenä viitekehyksenä, jotka auttavat jäsentämään keskeisiä teemoja, kuten sisäistä motivaatiota, työllistymistä, identiteetin muutosta ja sosiaalista tukea, joiden kautta vankilasta vapautuneiden kertomuksia voidaan analysoida. Samalla kriittinen narratiivinen lähestymistapa mahdollistaa sen, että yksilöiden kokemuksia ja kertomuksia tarkastellaan suhteessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kulttuurisiin odotuksiin. Näin teoria ei suoranaisesti rajoita tutkimusta ennakolta, vaan tarjoaa viitekehyksen, jota voidaan tarkentaa ja haastaa analyysin edetessä.

2.2 Stigma rikollisuudesta irtaantumisen esteenä

Stigma on tunnistettu merkittäväksi tekijäksi, joka voi vaikeuttaa rikollisuudesta irtaantumista, mutta sen roolia desistanssitutkimuksessa on tarkasteltu melko vaihtelevasti. Desistanssia koskevassa tutkimuksessa ja kirjallisuudessa stigma nähdään usein esteenä, joka haittaa työllistymistä, ihmissuhteita ja yhteiskuntaan kiinnittymistä, mutta vähemmälle huomiolle jää se, miten stigma vaikuttaa yksilön identiteettiin ja kokemukseen muutoksesta. Lisäksi stigmaan keskittyvässä tutkimuksessa huomio kohdistuu usein leimautumisen mekanismeihin ja yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin, jolloin vähemmälle huomioille on jäänyt se, miten rikostaustaiset henkilöt itse neuvottelevat, vastustavat tai muokkaavat stigmaa osana toipumis- ja muutosprosessiaan. Stigma ei ole vain ulkopuolelta tuleva leima, vaan se vaikuttaa myös siihen, miten yksilö hahmottaa oman toimijuutensa, mahdollisuutensa muuttua ja asemansa yhteiskunnassa. Näin ollen stigma ei ainoastaan hidasta desistanssia, vaan voi myös määrittää, millaiseksi rikollisuudesta irtaantumisen kokemus voi ylipäättään muodostua.

Stigmalla tarkoitetaan negatiivista leimaa, joka liittyy yksilön ominaisuuteen, tekoon, käyttäytymiseen tai taustaan (Goffman, 1970). Sosiaalinen stigma syntyy yhteisön, kulttuurin tai yhteiskunnan asenteista ja normeista, ja se näyttäytyy ryhmien välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteisöjen tasolla. (Page, 1984; Goffman, 1970) Työnantajat voivat epäillä vankilasta vapautuneen luotettavuutta, turvallisuutta tai työmoraalia. Ennakkoluulot perustuvat usein yleisiin stereotypioihin, eivät yksilön todelliseen osaamiseen tai potentiaaliin. (Ahmed & Lång, 2017; Bushway ym., 2012) Yksilöön voi kohdistua stigmaa tietoisella tai tiedostamattomalla tasolla (Page, 1984; Goffman, 1970). Rikostaustaa voidaan pitää esimerkkinä diskreditoivana stigman (discreditable stigma) muotona, jolla tarkoitetaan Goffmanin mukaan sellaista leimaa, joka ei ole välittömästi näkyvä, mutta jonka paljastuminen voi johtaa syrjintään tai epäluottamukseen. Rikostausta ei yleisesti näy ulospäin, mutta sen ilmitulo voi aiheuttaa sen, että yksilö leimataan automaattisesti yhteiskunnan normien rikkojaksi ja uhaksi. Näin rikostausta toimii ennakkoluuloja ja sosiaalista etäisyyttä ylläpitävänä leimana, joka voi vaikeuttaa esimerkiksi työllistymistä tai sosiaalisten suhteiden rakentamista. (Goffman, 1970).

Stigma ja leimaantuminen ovat subjektiivisia kokemuksia ja tuntemuksia, mutta niihin sisältyy kuitenkin sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus (Salovaara ym. 2023). Sosiaalinen stigma jaetaan usein kolmeen keskeiseen elementtiin, joita ovat stereotypiat, ennakkoluulot ja diskriminaatio. Stereotypiat ovat yksinkertaistettuja tai yleistettyjä käsityksiä tiettyihin ryhmiin liittyvistä ominaisuuksista tai käytöksestä. Ne toimivat stigman ensisijaisena pohjana, jonka varaan ennakkoluulot ja diskriminaatio rakentuvat. Stereotypiat syntyvät usein puutteellisesta tiedosta, puutteellisesta kriittisyydestä ja vahvistusvinoumista, joissa ihmiset huomaavat vain niitä asioita, jotka tukevat heidän ennakkokäsityksiään. Käsitykset ovat usein virheellisiä ja ne vaikuttavat voimakkaasti yhteiskunnallisiin asenteisiin. (Page, 1984).

Ennakkoluulot ovat puolestaan tunneperäisiä ja usein negatiivisia asenteita, jotka kohdistuvat usein tiettyihin ryhmiin tai yksilöihin. Ennakkoluulot perustuvat stereotypioihin, mutta erona on se, että niissä on mukana vahva emotionaalinen tekijä, kuten halveksunta, vastenmielisyys tai pelko. Ennakkoluulojen vaikutukset ulottuvat laajalle ja voivat heikentää merkittävästi leimattujen yksilöiden ja ryhmien mahdollisuuksia päästä kiinni tasa-arvoiseen yhteiskuntaan ja elämään. Ennakkoluulot voivat vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen myös tiedostamattomalla tasolla. Tämä voi johtaa tilanteisiin, jossa yksilöt toimivat syrjivästi ilman tietoista tarkoitusta, mikä vaikeuttaa entisestään ennakkoluulojen vähentämistä. Diskriminaatio on stereotyyppien ja ennakkoluulojen konkreettinen ilmentymä, joka näkyy syrjivänä käytöksenä tai toimintana yksilöä tai ryhmää kohtaan. Diskriminaatio voi ilmentyä suorana tapana, kuten selkeänä syrjintänä työnhaussa tai epäsuorana, kuten sellaisina käytäntöinä, jotka suosivat tiettyjä ryhmien toisten kustannuksella. (Page, 1984).

Goffman (1970) kuvaa stigman vaikutuksia yksilön moraalisen uran kautta. Moraalisella uralla tarkoitetaan prosessia, jossa yksilö vähitellen omaksuu ja sisäistää stigman sekä samalla siihen liittyvän identiteetin ja sosiaalisen aseman muutokset. Tämä prosessi sisältää sekä sisäisiä että ulkoisia tekijöitä, jotka yhdessä muovaavat yksilön kokemusta itsestään ja hänen toimintaansa suhteessa toisiin. Sisäiset tekijät liittyvät yksilön itsetajuntaan, koettuun identiteettiin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Ulkoiset tekijät puolestaan viittaavat yksilön sosiaaliseen asemaan ja siihen, miten muut ihmiset

suhtautuvat yksilöön ja hänen stigmaansa. Moraalinen ura rakentuu näiden sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vaikutusten vuorovaikutuksessa ja heijastaa sitä, miten stigma muovaa yksilön elämänculun mahdollisuuksia ja rajoja. (Goffman, 1970; Salovaara ym., 2023).

Goffmanin lisäksi stigmaa ja rikollisuudesta irtaantumista on tarkasteltu John Braithwaiten (1989) teorian kautta, jossa erotellaan kaksi erilaista tapaa suhtautua rikoksiin: leimaava häpeä ja reintegratiivinen häpeä. Leimaava häpeä sulkee rikoksentekijän pysyvästi yhteisön ulkopuolelle ja ylläpitää stigmaa. Reintegratiivisessa häpeässä puolestaan rikollinen teko tuomitaan, mutta yksilölle jätetään mahdollisuus ottaa vastuu ja hyvittää tekonsa sekä palata hyväksytyksi jäseneksi yhteiskuntaan. Teoria on tärkeä myös desistanssin kannalta, koska se tuo jälleen esille, miten yhteisön tapa suhtautua rikoksentekijöihin vaikuttaa siihen, onko muutos rikollisesta rikoksettomaksi ylipäättään mahdollinen. (Braithwaite, 1989).

Useat aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että vankilasta vapautuneet kohtaavat usein merkittäviä haasteita työllistymisessä, ja nämä haasteet ovat seurausta rikostaustaan kohdistuvista stigmoista ja ennakkoluuloista (Cullen ym., 2011; Pager, 2003; Mourão ym., 2025). Sheppardin ja Ricciardellin (2020) pitkittäistutkimuksessa tutkitaan vankien työllistymiseen liittyviä haasteita Kanadassa erityisesti leimautumisen ja epävarmojen työmarkkinasuhteiden näkökulmista. Tutkimukseen osallistui 24 vankilasta vapautunutta ja heidän kokemuksiaan työllistymisestä selvitettiin kolmen vuoden ajan vapautumisen jälkeen. Tutkimustulokset osoittavat sen, että vankilataustan aiheuttama stigma yhdessä epävarman työmarkkinatilanteen kanssa johtaa monesti siihen, että vankilasta vapautuneet ajautuvat fyysisesti raskaisiin matalapalkkaisiin työsuhteisiin, joissa uramahdollisuudet ovat heikot ja työntekijät eivät koe ammatillista tyytyväisyyttä. Lisäksi tutkimuksessa tuodaan esille, että vaikka vankilasta vapautuneet osallistuisivat erilaisiin työllistymistä edistäviin ohjelmiin, ei niiden tarjoama koulutus tai tuki riittä muuttamaan rakenteellisia esteitä, kuten rikosrekisterin aiheuttamia rajoitteita tai työnantajien ennakkoluuloja. (Sheppard & Ricciardi, 2020).

Pagerin (2003) Yhdysvalloissa tehty kokeellinen tutkimus osoittaa, että rikostausta heikentää merkittävästi yksilön työllistymismahdollisuuksia, ja tämä vaikutus korostuu erityisesti rodullisten vähemmistöjen kohdalla. Tutkimuksessa havaittiin, että työnantajat suhtautuvat kielteisemmin hakijoihin, joilla on rikosrekisteri, vaikka muut hakijan ominaisuudet, kuten koulutus ja työkokemus, olisivat samankaltaisia. Pagerin tutkimus tuo kokonaisuudessaan esille, miten rikosrekisteri vaikuttaa sosiaaliseen syrjintään ja vahvistaa olemassa olevia rakenteellisia eriarvoisuuksia. (Pager, 2003).

Lainen ym. tutkimuksessa (2024) tarkastellaan Suomessa vuosien 2007–2018 vankilasta vapautuneiden työikäisten miesten työllistymistä ja uusintarikollisuutta paikallisen ja toimialakohtaisen työvoiman kysynnän näkökulmasta. Aineistona hyödynnettiin laajaa hallinnollista rekisteriaineistoa. Tutkimustulokset osoittavat, että pelkät työmarkkinoiden rakenteelliset muutokset, kuten työvoiman kysynnän kasvu, eivät riitä vähentämään uusintarikollisuutta. Vaikutukset ovat riippuvaisia yksilön taustatekijöistä, työn laadusta ja esimerkiksi laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista, kuten sosiaaliturvan tasosta. Tutkimustuloksista ilmenee, että kuuden kuukauden jälkeen vapautumisesta työllistyneitä oli 11,10 prosenttia ja vuoden sisällä osuus kasvoi 15,5 prosenttiin. Samaan aikaan uusintarikollisuutta esiintyi merkittävästi: uusintarikoksiin syyllistyi 44,7 prosenttia puolen vuoden ja 55,6 prosenttia vuoden kuluessa vapautumisesta. Yleisempiä työnantajia ovat olleet rakennus- ja valmistusteollisuus ja henkilöstövuokraukseen keskittyvät yritykset. Rakennusalan työvoimapula lisäsi vapautuneiden työllistymismahdollisuuksia, mutta sillä ei ollut havaittavaa vaikutusta uusintarikollisuuden vähenemiseen. (Laine ym., 2024).

Ruotsissa Ahmedin ja Långin (2017) tutkimuksessa tarkastellaan kokeellisen kenttätutkimuksen avulla rikostaustan vaikutusta työnsaantiin Ruotsin työmarkkinoilla. Työnantajille lähetettiin yhteensä 2 078 kirjallista työhakemusta rikostaustoilla ja ilman. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, missä määrin vankilasta vapautuneet kohtaavat työnhaussa syrjintää sekä sitä, miten syrjintä vaihtelee alan, sukupuolen, osaamistason ja sijainnin mukaan. Tutkimustuloksista ilmenee selkeää syrjintää rikostaustaisia kohtaan: ex-rikollisilla on tutkimustulosten mukaan 7–18 prosenttiyksikköä pienempi todennäköisyys saada positiivista vastausta työnantajalta rikostaustattomiin hakijoihin verratessa. Sukupuolten välillä ei havaittu merkittävää eroa syrjinnässä, mutta

tuloksista ilmenee, miten esimerkiksi naisvaltaisilla ja korkeaa osaamista vaativilla aloilla syrjintä näyttäytyy voimakkaammin. Tutkimus tarjoaa kokonaisuudessaan tärkeää empiiristä näyttöä syrjinnän yleisyydestä myös pohjoismaisessa hyvinvointivaltiokontekstissa. (Ahmed & Lång, 2017).

Stigma näyttäytyy tutkimuskirjallisuudessa monimuotoisena ilmiönä, joka vaikuttaa rikostaustaisten yksilöiden mahdollisuuksiin työllistyä, integroitua yhteiskuntaan ja rakentaa uutta identiteettiä. Oma tutkimusasetelmani korostaa erityisesti sitä, miten stigma ilmenee yksilöiden kertomuksissa ja arkisessa vuorovaikutuksessa suomalaisessa yhteiskunnassa. Erityisen tärkeää on huomioida, miten rikostaustaiset itse merkityksellistävät kokemuksia stigmasta ja miten he rakentavat identiteettiään suhteessa ulkoisiin odotuksiin.

Kansainvälisissä stigmaan keskittyvissä tutkimuksissa korostuvat usein vähemmistötausta ja monikulttuuriset rooliristiriidat, jotka vaikuttavat muun muassa työllistymiseen ja syrjinnän kokemuksiin. Suomessa vähemmistöjen osuus vankilasta vapautuneista on suhteessa huomattavasti pienempi ja sosiaalipoliittiset rakenteet, kuten hyvinvointivaltio ja rikosrekisterin käytäntö, poikkeavat merkittävästi. Tämän vuoksi tutkimuksessani keskeistä on tarkastella, miten stigma ilmenee suomalaisessa yhteiskunnassa, miten se näyttäytyy arkisessa kanssakäymisessä ja toimijuudessa sekä miten yhteiskunnan odotukset ja käytännöt mahdollistavat rikollisuudesta irtaantumista. Samalla keskeiseksi tekijäksi nousee yksilön oma vastuu ja rooli muutoksesta, sillä vaikka stigma voi asettaa rajoja toimijuudella, yksilön sisäinen motivaatio voi tarjota voimavaran, jonka avulla muutokseen voidaan sitoutua ja omaa identiteettiä voidaan rakentaa. Seuraavassa luvussa tarkastelen, miten sisäinen motivaatio liittyy desistanssiin ja stigmaan sekä millainen vaikutus omalla roolilla on kokonaisvaltaiseen muutokseen.

2.3 Sisäisen motivaation rooli desistanssissa

Desistanssia ja stigmaa käsittelevät teoriat korostavat, että rikollisuudesta irtaantuminen ei tapahdu yksinomaan ulkoisten olosuhteiden seurauksena, vaan se on monitasoinen ja dynaaminen prosessi, jossa yksilön sisäiset tekijät ovat keskeisessä roolissa. Varsinainen halu ja päätös irtaantua rikollisesta elämäntavasta syntyy usein yksilön omasta motivaatiosta ja elämän uudelleenarvioinnista. Sisäisen motivaation rooli nousee desistanssissa keskeiseksi, kun yksilö pyrkii tietoisesti muokkaamaan identiteettiään. Muutos edellyttää usein syvällistä reflektiota omasta elämästä ja tulevaisuuden tavoitteista sekä uskoa siihen, että muutos on mahdollinen.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että rikollisuudesta irtaantumiseen voivat vaikuttaa monet ulkoiset tekijät, kuten työpaikka tai merkittävät ihmissuhteet (Laub & Sampson, 2001; Mourão ym., 2025). Pysyvän muutoksen kannalta yksilön sisäinen motivaatio nousee keskeiseksi (Maruna, 2001). Itseohjautuvuusteoria erottaa sisäisen ja ulkoisen motivaation toisistaan (Ryan & Deci, 2000). Sisäinen motivaatio viittaa yksilön omaan haluun toimia ja tehdä muutoksia ilman ulkoisia pakotteita tai palkkioita. Rikollisuudesta irtaantumisessa sisäinen motivaatio voi ilmetä haluna saavuttaa elämässä jotakin itselle merkityksellistä, välttää uusintarikollisuutta ja/tai rakentaa uusi, yhteiskunnan hyväksymä identiteetti. Ulkoinen motivaatio perustuu puolestaan ulkoisiin tekijöihin, kuten rangaistusten pelkoon, valvottuihin velvoitteisiin tai palkkioihin. Ulkoinen motivaatio voi tukea muutosta erityisesti alkuvaiheessa, mutta se harvoin johtaa pysyvään elämäntapamuutokseen ilman sisäisen motivaation kehittymistä. (Ryan & Deci, 2000; Giordano ym. 2002).

Sisäinen motivaatio tukee kolmea perustavanlaatuaista psykologista tarvetta: autonomiaa (kokemusta omasta toimijuudesta), yhteisöllisyyttä (kuulumista ja hyväksyntää) ja pätevyyttä (kokemusta onnistumisesta ja osaamisesta). (Ryan & Deci, 2000) Sisäisen motivaation näkökulmasta on olennaista, että entinen rikoksentekijä kykenee löytämään työstään tai muista laillisista toimista mielekkyyttä ja merkityksellisyyttä, jotka voivat korvata rikollisuuden aiemmin tarjoamat hetkelliset palkkiot. Vankilataustaisilla voi sisäisen motivaation syntyminen ja kehittyminen olla haasteellista, sillä vankilaolosuhteissa korostuu ulkopuolinen kontrolli ja tottelevaisuus, jotka voivat heikentää autonomiaa ja oma-aloitteellisuutta. Ylhäältäpäin tulevat ohjaukset ja vankilan

velvollisuus huolehtia vangeista voivat vähentää vastuunottamista itsestään. (Cullen ym., 2011).

Sisäisen motivaation syntyyn voivat vaikuttaa useat eri tekijät. Yksi keskeinen tekijä on kriittinen elämäntilanne, kuten pelko tärkeiden ihmissuhteiden menettämisestä tai pohdinta omasta elämästä sekä siitä, mitä elämältään haluaa. Toinen tärkeä sisäisen motivaation syntyyn vaikuttava tekijä on yksilön kokemus autonomiasta eli kokemus siitä, että yksilö voi vaikuttaa omiin valintoihinsa. Tutkimukset osoittavat, että yksilöt, jotka kokevat valtaa päättää elämänsä suunnasta ovat todennäköisemmin kykeneväisempiä pysyvään muutokseen (Deci & Ryan, 2000). Sisäisen motivaation lisäksi pystyvyyden tunne eli usko omaan kykyyn hallita elämää ja saavuttaa tavoitteita on desistanssissa merkittävä osa-alue. (Healy, 2014; Ryan & Deci, 2000). Desistanssia voidaan pitää jatkuvana ylläpitoprosessina. Tämän vuoksi on tärkeää sisäisen motivaation lisäksi se, että yksilö saa tukea ja onnistumisen kokemuksia, sillä muuten alkuvaiheen innostus voi hiipua.

Vaikka sisäinen motivaatio on yksi keskeisimmistä tavoista irtaantua rikollisuudesta, voivat stigma ja yhteiskunnan asenteet heikentää sisäistä motivaatiota ja halua sekä kykeneväisyyttä tehdä muutosta. Rikostaustaiset henkilöt kohtaavat usein syrjintää ja ennakkoluuloja sosiaalisissa suhteissa ja työmarkkinoilla. Lisäksi tutkimukset osoittavat, että pitkäaikaisen tuen puute muun muassa asumiseen, työllistymiseen ja mielenterveyspalveluihin ovat haasteita sisäisen motivaation luomiseksi ja sen myötä pysyvien muutosten aikaansaamiseksi. (Moore ym., 2015) Yhteiskunnassa olisikin tärkeää luoda kestäviä rakenteita, jotka mahdollistaisivat vankilasta vapautuneiden ja rikollisuudesta irtaantuneiden onnistuneen uudelleenintegroitumisen takaisin yhteiskuntaan. (McNeill, 2006; Mourão ym., 2025).

Marunan *Liverpool Desistance Study* (LDS, 2001) on yksi keskeisistä tutkimuksista, jossa tarkastellaan rikollisuudesta irtaantumista yksilön omien kertomusten kautta. Tutkimuksessa havaitaan, että rikollisuudesta irtaantuneet rakentavat elämänsä uudelleen niin sanotun ”redemption script” -ilmiön avulla. Redemption scriptissä narratiivisen strategian avulla rakennetaan itselleen uutta, rikoksetonta identiteettiä. Narratiivien

mukaan menneisyys irrotetaan minuudesta korostamalla, että rikoksentekijät ovat pohjimmiltaan hyviä, mutta ajautuneet olosuhteiden pakosta väärille poluille. Virheet nähdään osana kehitystä, ja elämä koetaan yleisesti merkitykselliseksi ja tavoitteelliseksi. Marunan mukaan keskeistä desistanssissa ei ole ainoastaan käyttäytymisen muutos vaan myös se, miten yksilö jäsentää omaa menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan. Aiempi kärsimys saa merkityksen muiden auttamisen kautta. Tutkimus osoittaa, että yksilön usko omaan muutokseen ja usko tulevaisuuteen ovat ratkaisevia tekijöitä rikollisen elämäntavan luopumisessa. (Maruna, 2001 & 2004).

Yhteenvedona voidaan todeta, että rikollisuudesta irtautuminen ei ole ainoastaan yhteiskunnallisten rakenteiden, kontrolloikeinojen tai ulkoisten kannustumien kysymys. Vaikka ulkoiset tekijät voivat luoda muutokselle otolliset olosuhteet, pysyvä ja kestävä desistanssi voidaan nähdä rakentuvan yksilön oman motivaation varaan, sillä kestävän muutoksen edellytys on, että muutos on itse haluttu.

Olen tässä luvussa tarkastellut sisäistä motivaatiota osana laajempaa desistanssiin liittyvää teoreettista kokonaisuutta. Vaikka desistanssia voidaan selittää ulkoisilla tekijöillä, kuten sosiaalisilla siteillä, valvonnalla tai rakenteellisilla mahdollisuuksilla, oma tutkimusasetelmani painottaa yksilön sisäistä toimintaa: halua muuttua, etsiä merkityksellisyyttä ja kykyä nähdä itsensä toisenlaisessa tulevaisuudessa. Sisäinen motivaatio ei yksinään selitä rikollisuudesta irtaantumista, mutta se toimii keskeisenä tekijänä sen mahdollistajana, jonka kautta muut tekijät, kuten sosiaalinen tuki tai suhteet, voivat tulla merkityksellisiksi.

Tutkimukseni kannalta yhdeksi keskeisimmäksi teoreettiseksi lähtökohdaksi nousee yksilön kokemus autonomiasta ja toimijuudesta. Tällä tarkoitetaan tunnetta siitä, että muutos on oma valinta eikä pelkästään ulkopuolelta tuleva pakottava velvollisuus. Tämä raja on tärkeä, sillä kriittisen narratiivisen analyysin näkökulmasta tavoitteenani ei ole mitata motivaatiota ilmiönä, vaan ymmärtää, miten sitä kuvataan, perustellaan ja rakennetaan kertomuksissa.

Sisäinen motivaatio kytkeytyy myös aiemmin käsiteltyyn stigmaan. Stigma voi heikentää toimijuuden ja autonomian tunnetta eli toisin sanoen murentaa sisäistä motivaatiota, mutta kertomusten tasolla se voi synnyttää halua osoittaa muutosta, vastustaa leimaa tai palauttaa merkitysten kokemusta elämään. Tämän vuoksi tutkimuksessani en tarkastele motivaatiota irrallisena sosiaalisesta ympäristöstä, jossa se rakentuu, vaan suhteessa ulkopuolisiin odotuksiin, epäilyyn ja hyväksyntään.

Näiden pohjalta tutkimukseni viitekehys rakentuu kolmesta seuraavasta ulottuvuudesta:

1. Desistanssi ymmärretään ja nähdään prosessina ja kertomuksellisenä muutuskulkuna, ei pelkkänä rikoksettomuutena. Olennaista on, miten yksilö jäsentää menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan osana desistanssiprosessia.
2. Stigma näyttäytyy sekä ulkopuolelta tulevana että sisäistettynä ilmiönä, joka voi yhtä lailla estää muutosta kuin edistää sitä. Se vaikuttaa siihen, millaisena yksilö näkee itsensä, mahdollisuutensa ja paikkansa yhteiskunnassa.
3. Sisäinen motivaatio selittää, miksi muutos koetaan merkitykselliseksi ja miksi sitä pyritään ylläpitämään myös silloin, kun yksilö kohtaa stigmaa tai ulkopuolisia esteitä. Se kytkeytyy kokemukseen toimijuudesta, tavoitteellisuudesta ja tulevaisuuteen suuntautumisesta.

Näiden pohjalta keskityn analyysissä siihen, miten yksilöt puheessaan rakentavat itseään toimijoina, millaisia sisäisen motivaation muotoja heidän kertomuksissaan on tunnistettavissa ja miten nämä kietoutuvat stigmaan ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Nämä rajaukset muodostavat tutkimukseni keskeisen viitekehityksen ja ohjaavat myös analyysin tulevia vaiheita.

2.4 Narratiivinen näkökulma vankilasta vapautumiseen

Tämän tutkimuksen metodologisena valintana on narratiivinen tutkimus. Narratiivinen tutkimus ei ole yksittäinen tutkimusmenetelmä, vaan pikemminkin metodologinen kehys, jonka alle sijoittuu joukko erilaisia menetelmällisiä lähestymistapoja ja analyysitapoja. Yhteistä näille lähestymistavoille on kiinnostus kertomuksiin elämän perustavana jäsentymistapana, joiden kautta yksilöt rakentavat identiteettiään, asemoituvat suhteessa toisiin ihmisiin ja neuvottelevat paikkaansa yhteiskunnassa. Narratiivisen tutkimuksen monimuotoisuus tekee narratiivisesta tutkimuksesta joustavan ja monitahoisen lähestymistavan, mutta samalla se edellyttää tutkijalta metodologista tietoisuutta ja teoreettista perustelua sille, millä tavalla kertomuksia lähestytään ja millaisista lähtökohdista niiden merkitystä tulkitaan. Narratiivinen tutkimus antaa loputtomasti tulkinnan mahdollisuuksia, mikä asettaa tutkijalle haasteen aiheen, aineiston ja tulkintojen rajaamisessa. Aineiston tulkinnassa olisi tärkeää pidättäytyä tekemästä olettamuksia, jotka eivät näyttäydy aineistossa. Narratiivisen tutkimuksen tulkinnat tekevät tutkimuksen tuloksista aina osittaisia ja epätäydellisiä. (Riessman, 2008; Andrews & Tamboukon, 2013).

Narratiivisessa tutkimuksessa keskitytään yksilöiden tai ryhmien kertomuksiin ja tarinoihin, ja niiden kautta esiin nouseviin merkityksiin ja kokemuksiin. (Heikkinen, 2010) Riessmanin (2008) mukaan kertomusten tarkastelun avulla voidaan paljastaa totuuksia ihmisten kokemuksista. Ihmiselle on luonteenomaista järkeistää kokemuksiaan kertomusten muodossa, sillä kertomukset tuovat järjestystä elämään ja kertovat, millaisia tunteita kokemuksiin liittyy. (Riessman, 2008) Narratiivisessa analyysissä tutkittavaa aineistoa ei lähestytä neutraalina informaationa, vaan merkityksellisinä kokemuksina, joissa yksilöt jäsentävät elämäänsä suhteessa menneisyyteensä, nykyhetkeen ja tulevaisuuteensa. Narratiivisessa tutkimuksessa olennaista on konstruktivistinen tiedonkäsitys, jossa tiedon ajatellaan rakentuvan jo aiemmin opitun päälle. Tiedon voidaan nähdä olevan näin ollen jatkuvassa muutoksessa. (Heikkinen, 2008). Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tilastollisten yleistysten sijaan kuvata ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtää toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta tutkittavalle ilmiölle. (Tuomi & Sarajärvi, 2018)

Empiiristen ilmiöiden tutkimisessa laadulliset menetelmät toimivat työkaluina ja niiden käyttö edellyttää kohdeilmiön osalta huolellista käsitteellistä pohdintaa. (Eskola & Suoranta, 1998) Laadulliselle tutkimukselle tyypillisinä piirteinä voidaan pitää aineiston keruun ja analyysitapojen monipuolisuutta, analyysin aineistolähtöisyyttä, otannan harkinnanvaraisuutta sekä esimerkiksi tutkijan oman aseman keskeisyyttä. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on tavallista keskittyä suhteellisen pieneen määrään tapauksia, joita pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti (Eskola & Suoranta, 1998).

Narratiivinen tutkimus soveltuu hyvin tutkimusaiheeseen, koska vankilasta vapautuneiden kokemukset ovat keskiössä. Haastateltavien henkilökohtaiset kokemukset, merkityksenannot ja elämänkulun käännekohdat tulevat esille juuri haastateltavien omista näkökulmistaan tässä tutkimuksen lähestymistavassa. Narratiivinen lähestymistapa tarjoaa syvällisen ymmärryksen siitä, millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on ollut takaisin työelämään palaamisessa, ja miten rikollisesta elämäntavasta on päästy irti. Narratiivisuus ei ainoastaan toimi tutkimusmetodina, mutta myös tapana kunnioittaa haastateltavien kokemuksia ja antaa tilaa heidän omalle tavallensa jäsentää elämäänsä ja identiteettiään. Menetelmällinen valinta heijastaa näin ollen tutkimuksen arvopohjaa, jossa halutaan tuoda osallistujien toimijuutta ja näkyvyyttä esiin tutkimusprosessissa.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimukseen osallistujat

Tutkimukseni aineisto koostuu viiden vankilasta vapautuneen henkilön haastatteluista. Kaikki haastateltavat ovat työllistyneet vankilatuomion tai -tuomioidensa jälkeen vakituisiin tai määräaikaisiin työsuhteisiin. Vaikka haastateltavilla on erilaisia taustoja ja kokemuksia, on heidän kertomuksissaan löydettävissä myös merkittäviä yhtäläisyyksiä. Monilla on taustalla useampia vankeustuomioita, ja rikollisuuden kierre on alkanut jo varhaisesta lapsuudesta tai nuoruudesta. Haastateltavista jokainen kokee elävänsä tällä hetkellä tasapainoista ja vakaata elämää, jossa päihteet ja rikokset eivät kuulu enää elämään.

Yhteistä kaikille haastateltaville on menneisyys päihteiden kanssa, ja heidän vankilatuomionsa olivat tavalla tai toisella kytköksissä päihteisiin. Muutamien haastateltavien kanssa esiin nousi myös muita rikosnimikkeitä, kuten varkauksia, pahoinpitelyjä, murtovarkauksia, väkivaltaa ja törkeää väkivaltaa. Haastattelussa en erikseen kysynyt tuomioiden syitä, vaan haastateltavat saivat itse valita, kuinka paljon haluavat kertoa menneisyydestään. Päihteiden lisäksi yhteistä haastateltaville on työllistyminen erilaisille sosiaalialoille, jossa työnkuvaan kuuluu muun muassa asiakastyötä, tukipalvelujen tarjoamista, konsultointia, ohjausta ja/tai esimerkiksi verkostotyötä. Haastateltavista kaksi on edennyt urallaan esihenkilötason tehtäviin. Haastateltavien tarkempia työpaikkoja tai työtehtäviä en avaa tämän tarkemmin suojellakseni haastateltavien identiteettejä ja noudattaakseni tutkimuksen eettisiä periaatteita.

Olen tavoittanut tutkimukseen osallistuneet henkilöt KRIS-organisaation kautta. KRIS on eri puolille maailmaa levinnyt järjestö, joka tarjoaa tukea ja apua erityisesti vankilasta vapautuneille (kris.fi). Marraskuun 2024 lopulla olin yhteydessä sähköpostitse KRIS:n toimihenkilöön ja kerroin mielenkiinnostani tutkia pro gradu -tutkielmassani vankilasta vapautuneiden kokemuksia työelämäään integroitumisesta sekä mahdollisesta heidän kohtaamastaan sosiaalisesta stigmasta (katso Liite 1). Pyysin välittämään viestiäni eteenpäin, jotta voisin saada sitä kautta tutkimukseeni haastateltavia. KRIS:llä

suhtauduttiin myönteisesti tutkimukseeni ja viestini lähetettiin eteenpäin. Sain seuraavana päivänä viestin lähettämisestä listan henkilöistä, jotka olisivat kiinnostuneita osallistumaan haastatteluun. Haastateltavien löytäminen olisi ollut ilman KRIS:n verkostoapua huomattavasti haastavampaa.

3.2 Aineistonkeruu

Haastattelut toteutettiin tammi-maaliskuun aikana Microsoft Teams-sovelluksen kautta ennalta laaditun teemahaastattelurungon avulla puolistrukturoidusti (ks. Liite 2).

Puolistrukturoidun teemahaastattelun etuna on, ettei siinä ole valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastateltava voi muodostaa vastauksensa vapaasti ilman, että tutkijan ennakkoletukset ohjaisivat vastauksia (Hirsjärvi & Hurme, 2020). Teemahaastattelut soveltuvat erityisen hyvin tutkimuksiin, joissa käsitellään henkilökohtaisia tai herkkiä aihepiirejä (Metsämuuronen, 2008) Nauhoitin ja litteroin haastattelut sovelluksen ohjelman avulla. Haastateltavat allekirjoittivat lisäksi tutkimuslupalomakkeen haastatteluun osallistumisesta (ks. Liite 3). Haastatteluiden kesto vaihteli noin 39 minuutista noin 60 minuuttiin.

Keskiarvo yhdelle haastattelun kestolle on 48,57 minuuttia. Ensimmäisessä haastattelussa yhteys katkesi hetkeksi, mutta haastattelua päästiin jatkamaan samasta kohtaa nopeasti eikä yhteyden hetkellinen katkeaminen vaikuttanut negatiivisesti haastattelun pitämiseen.

Yhden haastattelun kestoon olin alun perin arvioinut puolesta tunnista tuntiin ajankestoksi.

Kaikkia haastattelukysymyksiä ei käyty jokaisen kohdalla läpi ja toisten kohdalla syvennyttiin enemmän toisiin kysymyksiin kuin toisiin. Lisäksi kysymysten järjestys saattoi vaihdella huomattavastikin, sillä haastattelutilanne pyrittiin pitämään mahdollisimman avoimena ja joustavana. Tämä on Hirsjärjen ja Hurmeen (2020) mukaan olennaista laadullisessa tutkimuksessa, sillä hyväksi koettu ilmapiiri vahvistaa haastateltavan turvallisuuden tunnetta ja roolia tutkimuksessa (Hirsjärvi & Hurme, 2020). Haastatteluissa nousi esiin myös alkuperäisen haastattelurungon ulkopuolelta täydentäviä kysymyksiä, jotka ohjasivat haastattelua syvemmälle. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan teemahaastattelun etuna voidaan nähdä kysymysten täsmentäminen haastattelun edetessä ja näin ollen syventää haastateltavien vastauksia (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Koen, että varattu aika riitti hyvin, mutta muutamien kanssa aikaa olisi voinut varata jopa

enemmänkin. Varatussa ajassa kerkesi kuitenkin tarpeeksi hyvin saamaan haastateltavien kokonaiskuvaa ja kokemuksia aiheesta käytyä läpi.

Pro gradu -tutkielmassani alkuperäisenä tarkoituksenani on ollut tutkia vankilasta vapautuneiden kokemuksia sosiaalisesta stigmasta työelämään integroitumisesta sekä tekijöitä, jotka ovat edistäneet tai estäneet onnistunutta työelämään integroitumista. Tutkimushaastattelujen pohjalta huomasin kuitenkin, että alkuperäiset tutkimuskysymykset eivät sovi enää tutkimukseeni, sillä haastateltavista kaikki olivat työllistyneet suhteellisen helposti vakituisiin tai määräaikaisiin suhteisiin vankeustuomioista huolimatta. Osa kertoi, että taustasta on ollut jopa hyötyä työelämän puolella. Stigma nousi kuitenkin jokaisessa haastattelussa esiin ja usea haastateltava kertoi, että uskoisi stigman vaikuttavan myös työelämässä, erityisesti tilanteissa, jossa he hakisivat muualta töitä. Työelämän ulkopuolella vankilataustan tuoma stigma on näyttäytynyt enemmän konkreettisilla tavoilla haastateltaville.

Haastatteluaineistojen pohjalta olen tarkentanut tutkimuskysymyksiäni, jotta ne vastaavat paremmin esiin nousseita teemoja ja tutkimuksen tavoitteita. Alkuperäiset kysymykset eivät täysin soveltuneet aineistoon, joten olen muokannut niitä saadakseni tutkimuksesta johdonmukaisemman ja relevanttimman. Vakiintuneiksi tutkimuskysymyksiksi olen muotoillut seuraavat:

- Millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on työelämään integroitumisesta?
- Miten vankilasta vapautuneet ovat onnistuneet irtaantumaan rikollisuudesta ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen?
- Millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on vankilataustaan liittyvästä stigmasta, ja miten se vaikuttaa tai on vaikuttanut heidän elämäänsä?

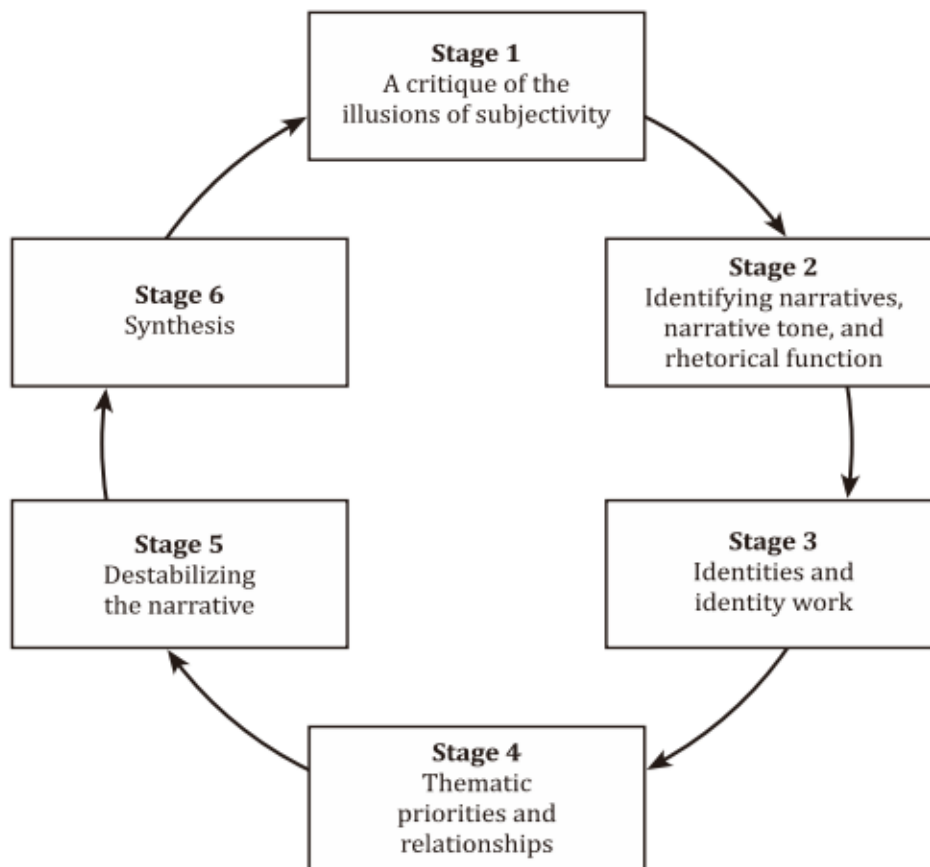
Haastateltavien henkilötietojen pseudonymisoinniseksi viitataan haastateltaviin seuraavasti: ”H1” eli Haastateltava 1, ”H2” (Haastateltava 2) jatkuen vastaavasti nimetyillä tunnisteilla. Tekstistä ja sitaateista olen poistanut sellaiset yksityiskohdat, jotka voitaisiin yhdistää haastateltavien identiteettiin. Haastattelukatkkelmissa hakasulkeilla [] olen lisännyt selvennystä asian kontekstiin, ja ajatusviivoilla (—) osoitan keskeytyksiä tai katkeavaa

puhetta. Haastattelulainaukset esitän lainausmerkeissä kursivoiden, ja kunkin sitaatin edessä on viittaus haastateltavaan, esimerkiksi ”H3” tarkoittaen Haastateltava 3:n sitaattia tutkimusaineistosta.

3.3 Kriittinen narratiivinen analyysi

Darren Langdridgen kehittämä kriittinen narratiivinen analyysi (Critical Narrative Analysis, CNA) on tutkimusmenetelmä, joka yhdistää fenomenologisen lähestymistavan kriittiseen narratiivianalyysiin. Menetelmä on tarkoitettu erityisesti yhteiskunnallisten merkitysten tarkasteluun sekä yksilöllisten kertomusten ja identiteetin rakentumisen tarkasteluun. Menetelmä pyrkii lisäksi kyseenalaistamaan valtarakenteita ja ideologisia merkityksiä, jotka rakentuvat kertomuksissa ja kertomusten kautta. (Langdridge, 2007).

Olen valinnut CNA:n tämän tutkimuksen analyysimenetelmäksi, koska se tarjoaa mahdollisuuden tarkastella, miten vankilasta vapautuneet jäsentävät kertomuksiaan narratiivisesti, mutta myös sitä, miten heidän kertomuksensa rakentuvat ideologisiin diskursseihin ja valtasuhteisiin. Olen toteuttanut haastatteluaineiston analyysin Langdridgen vaiheittaisen ohjeistuksen mukaisesti. Menetelmä sisältää yhteensä kuusi vaihetta, jotka nivoutuvat toisiinsa. (Langdridge, 2007) Analyysin eri vaiheiden kautta olen syventänyt havaintojani, joten aineiston tulkinta on ollut lineaarisuuden sijaan enemmän syklistä. Seuraavaksi tarkastelen yksityiskohtaisemmin analyysin vaiheitani.

Stages of Critical Narrative Analysis (Langdridge 2007)

Kuva 1 Langdridgen kriittisen narratiivisen analyysin vaiheet

1. Subjektiivisuuden kriittinen reflektointi

Ensimmäisessä tutkimuksen vaiheessa tarkastelin omaa tutkijapositioniani ja ennakkoletuksiani haastateltavien ja aiheen suhteen. Lisäksi pohdin omien tunteideni roolia. Kiinnostukseni yleisesti aiheeseen on vaikuttanut siten, että aiempien tutkimuksien valossa ennakkoletuksenani on ollut se, että vankilatausta vaikuttaisi negatiivisesti muun muassa työllistymiseen. Tämä ennakkoletus näkyy myös alkuperäisissä tutkimuskysymyksissäni. Tutkijana olen myös helpommin saattanut ajautua myötätuntoiseen ja ymmärtävään rooliin, mikä on voinut tutkijana sokeuttaa mahdollisille ristiriidoille tai ohjata haastattelua tiettyyn suuntaan. Tässä analyysin vaiheessa pyrin poissulkemaan tiedostetut ennakkoletukseni sivummalle ja tutustumaan aineistoon lukemalla litteroidun aineiston useamman

kerran läpi. Lisäksi olen muokannut tutkimuskysymykseni sellaisiksi, jotka eivät aseta ennakko-oletuksia ainakaan niin vahvasti mitä aiemmin.

2. Narratiivisen rakenteen, sävyn ja retoristen keinojen tarkastelu

Jokaisessa haastattelussa analysoin kertomusten rakennetta eli sitä, miten haastateltavat jäsensivät omaa tarinaansa. Kiinnitin erityisesti huomiota siihen, millaisia vaiheita kertomuksissa nousi esille, miten kertomus eteni ja millaisia käännekohtia se sisälsi. Esimerkiksi jokaisella haastateltavalla nousi kertomuksissa esiin, miten päihde- ja rikollisuuskierre on alkanut, elämän tarkoituksettomuuden ja epätoivon kokemukset, kertomukset omasta halusta muuttaa elämäänsä ja itseänsä, sekä kokemukset desistanssista.

Näiden lisäksi tarkastelin sävyjä, kuten toivoa, katumusta ja voimaantumista, ja niiden vaihtelua kertomusten eri vaiheissa. Kokemukset desistanssista eivät ole olleet lineaarisia, vaan matkat ovat sisältäneet monenlaisia kokemuksia ja tunteita. Sävyn syvällisemmäksi analysoimiseksi kuuntelin haastatteluaineistot myös kertaalleen, jotta voin kuulla haastateltavien painotukset selkeämmin heidän puheessaan. Pääosin aineiston varsinaisessa analyysissä olen kuitenkin hyödyntänyt litteroitua aineistoa. Aineiston retorisia keinoja, kuten toistoa, puhekieltä, vastakkainasettelua tai esimerkiksi tunteisiin vetoamista tarkastelin myös omana osanaan. Erityisesti tässä aineiston analyysin vaiheessa hyödynsin värikoodien käyttämistä yliviiwaamalla aineistoista eri värejä nostamaan esimerkiksi sävyjä ja retorisia keinoja esiin.

Puhekielessä esimerkiksi kirosanat toimivat retorisinä keinoina, joiden avulla korostettiin erityisesti turhautumisen ja vihan tunteita. Kirosanojen käytöllä huomio kiinnittyi voimakkaammin haastateltavien kokemuksiin, ja ne loivat vaikutelmaa aidosta ja spontaanista puheesta, joka vahvistaa kertojan identiteettiä ja kokemuksen aitoutta. Toistot puolestaan nousivat eri tavoin haastatteluissa esiin, mutta yhteneväistä kertomuksissa oli eri synonyymien käyttö eri kohdissa haastattelua. Toistot saattoivat ilmetä myös samojen

sanojen peräkkäisinä toistoina, joissa painottuu kertomuksen emotionaalinen sävy, mutta myös yksilön subjektiivinen näkökulma: ”- - ollut tosi nuori, tosi tosi nuori.

3. Identiteetin rakentumisen tarkastelu

Kriittisen narratiivisen analyysin yksi keskeisemmistä kiinnostuksenkohteista on identiteetin rakentuminen kertomuksissa (Langdridge, 2007). Tarkastelin haastatteluaineistojen avulla, miten haastateltavat määrittelivät itseään kertoessaan menneisyydestään, nykyhetkestään ja tulevaisuudestaan. Menneisyys tunnistettiin jokaisessa haastattelussa osaksi itseä, mutta identiteetti nähdään kuitenkin muokkaantuneen matkan varrella, sillä vanha ja rikollinen identiteetti eivät sovi enää haastateltavien nykyiseen identiteettiin. Tulevaisuus nähdään jokaisessa haastattelussa toiveikkaana ja hyvänä. Poimin värikoodien avulla haastatteluaineistosta erilaisia identiteettipositioita, kuten esimerkiksi ”narkkari”, ”rikollinen”, ”auttaja” tai ”toipuja”. Lisäksi analysoin, miten nämä muuttuivat kertomusten kuluessa tai missä vaiheessa haastateltavat käyttivät ilmaisuja. Samalla pystyin tarkastelemaan identiteetin rakentumista suhteessa toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja normeihin.

Eri identiteettipositioiden esiintyminen ei välttämättä seurannut jokaisen haastateltavan kohdalla selkeää kronologista järjestystä, mutta tietyt kuvaukset nousivat kertomusten eri vaiheissa esiin. Negatiiviseksi koetut identiteetit, kuten ”narkkari” tai ”rikollinen”, esiintyivät usein kertomusten alkuvaiheessa, kun haastateltavat kuvaavat aiempia kokemuksiaan ja kertovat menneisyydestään. Myöhemmin kertomuksissa nousevat esiin positiiviseksi koetut identiteetit, kuten ”auttaja” tai ”toipuja”, jotka liittyvät nykyhetken toimijuuteen ja muutoksen prosessiin. Vaihtelut osoittavat, että identiteetti ei ole staattinen, vaan muokkautuu jatkuvasti suhteessa kokemuksiin, yhteiskunnan odotuksiin ja henkilökohtaiseen muutospyrkimykseen.

4. Keskeisten teemojen ja niiden välisten suhteiden analyysi

Aineistoista nousi esiin keskeisiä ja toistuvia teemoja, kuten esimerkiksi stigma, sosiaalisten suhteiden merkitys ja työn rooli identiteetin muutoksessa. Teemat eivät nousseet analyysin vaiheessa erillisinä elementteinä, vaan huomasin niissä keskinäisiä suhteita yhdessä muihin teemoihin ja niiden olevan laajemmin yhteydessä merkityksellisissä kokemuksissa. Esimerkiksi sosiaaliset suhteet auttoivat muuttamaan koettua rikollisuuden identiteettiä esimerkiksi työntekijäksi, ja tausta ei ollutkaan enää pelkkä negatiivinen leima, vaan asia, jolla voi auttaa samassa tilanteessa olevia.

Teemojen ja niiden välisten suhteiden analyysi osoittautui haastavaksi vaiheeksi, sillä aineistosta nousi esiin lukuisia teemoja, joilla voi periaatteessa olla moninaisia yhteyksiä toisiinsa. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan pyrkinyt kartoittamaan kaikkia mahdollisia teemojen välisiä suhteita, sillä yhdistelmien määrä olisi ollut huomattava, eikä se olisi muutoinkaan ollut tarkoituksenmukaista. Tässä tutkimuksessa olen keskittynyt narratiivin juonelliseen ja kronologiseen etenemiseen. Tämä näkökulma on ohjannut tapaa, jolla olen jäsentänyt tulosluvut ja suhteuttanut teemoja toisiinsa, korostaen sitä, miten kertomukset rakentuvat ja miten identiteetti sekä muutoksen kokemukset etenevät aikajanallisesti haastateltavien kertomuksissa. Tätä analyysiprosessin vaiheita voidaan pitää analyysiprosessin sisällöllisenä ytimenä, sillä se jäsentää, mitä kertomuksissa sanotaan, miten se sanotaan ja miksi juuri nämä merkitykset ovat merkityksellisiä (Langdridge, 2007). Teemat havainnollistavat kertomusten merkityksellisiä rakenteita ja ideologisia jännitteitä. Langdridge myös painottaa, että tässä tutkimuksen vaiheessa tutkijan kriittinen ja reflektiivinen tulkinta ovat keskeisessä roolissa. (Langdridge, 2007).

5. Narratiivin haastaminen

Analyysin viidennessä vaiheessa siirryin kertomusten sisällöllisestä ja rakenteellisesta tarkastelusta niiden kriittiseen haastamiseen. Langdridgen (2007) mukaan tässä analyysin vaiheessa tutkijan tehtävä on paljastaa ne ideologiset oletukset, valtarakenteet ja kulttuuriset normit, joiden puitteissa kertomukset rakentuvat ja tulevat mahdollisiksi (Langdridge, 2007).

Narratiivin haastamiseksi hyödynsin muun muassa seuraavia kysymyksiä:

- Mitä kertomuksessa pidetään itsestäänselvänä?
- Mitä jää kertomatta ja miksi?
- Millaisia toistuvia motiiveja kertomuksissa esiintyy?
- Miten toiset henkilöt tai ryhmät esitetään?

Kysymysten avulla tarkastelin, millä tavoin yksilön narratiivinen toimijuus rakentuu osana laajempia kokonaisuuksia. Monissa kertomuksissa esiintyi esimerkiksi hegemoninen käsitys kelpollisesta kansalaisuudesta, jossa yhteiskuntaan kuulumisen nähdään määräytyvän työssäkäynnin, veronmaksun ja sääntöjen noudattamisen kautta. (Garland, 2001) Tutkijana keskeiseksi nousi oman aseman ymmärtäminen ja siihen liittyvä eettisyys, sillä kriittinen analyysi ei saa kääntyä kertojan syyllistämiseksi.

6. Synteesi

Analyysin viimeisessä vaiheessa muodostin jokaisesta haastattelusta synteesin, jossa yhdistyivät edellisten vaiheiden havainnot yhdistettynä. Tavoitteena ei ole ollut pelkästään tiivistää aiempia havaintoja, vaan tuottaa reflektiivinen, kriittinen ja kontekstuaalinen tulkinta, joka tuo aineiston moniäänisyyden esiin sekä yksilöllisten kokemusten erityisyydet. Tutkimuksessani synteesi rakentui toisaalta toistuvien teemojen ja narratiivisten rakenteiden varaan, ja toisaalta kriittisten jännitteiden ympärille. Tarkastelen tuloksissa neljän keskeisimmän narratiivin kautta analyysin pohjalta nousseita kertomuksia sekä niistä tehty tulkintoja Langdridgen menetelmän mukaisesti.

3.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Kuten kaikkiin tutkimuksiin, myös tähän tutkimukseen liittyy eettisiä seikkoja. Eettiset kysymykset ovat usein monimutkaisia ja monivaiheisia kysymyksiä, joihin ei ole yksiselitteisiä vastauksia. (Clarkeburn & Mustajoki, 2007) Tutkimusaiheen valinta itsessään on myös eettinen valinta ja tutkijalla itsellään on kokonaisvastuu tutkimuksen läpinäkyvyydestä ja tieteellisen käytännön noudattamisesta (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Luotettavuudella tarkoitetaan tutkijan kykyä perustella vakuuttavasti ja johdonmukaisesti valitsemansa lähestymistavat ja menetelmät tutkimuksen kaikissa vaiheissa sekä tutkimusongelmaa ratkaistaessa (Puusa & Juuti, 2020). Olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa huomioimaan tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden kokonaisuudessaan huomioiden eri tutkimuksen osa-alueet.

Olen pyytänyt tutkimukseen osallistuneilta haastateltavilta suullisen luvan lisäksi kirjallista tutkimuslupaa haastatteluihin ja tutkimukseen osallistumisesta (katso Liite 3).

Haastatteluun osallistuneille on painotettu anonymiteetin suojaamista, tutkimuksen vapaaehtoisuutta ja mahdollisuutta vetäytyä tutkimuksesta missä tahansa tutkimuksen vaiheessa, sekä lisäksi mahdollisuutta olla vastaamatta kysymyksiin, joihin ei mahdollisesti haluta vastata. Haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi tutkimuksessa en paljasta haastateltavien aiempia tai nykyisiä työpaikkoja tai erittele haastateltavien sukupuolta tai muita yksilöllisiä tietoja, joiden perusteella haastateltavat voitaisiin tunnistaa.

Tutkimukseni toteutuksessa noudatan hyvän tutkimusetiikan periaatteita seuraavasti:

1. Osallistujille on informoitu tutkimuksen tarkoituksesta ja sen toteutustavoista mahdollisimman selkeästi ja perusteellisesti. Haastateltavilla on oikeus saada lisätietoa tutkimuksesta.
2. Haastateltavat ovat suostuneet vapaaehtoisesti ja heillä on oikeus kieltäytyä ja keskeyttää mukanaolonsa milloin tahansa tutkimuksen aikana.
3. Tutkijana olen antanut riittävästi informaatiota haastateltaville, jolloin osallistujat ymmärtävät, mistä tutkimuksesta on kyse.
4. Tutkimus ei tuota vahinkoa siihen osallistuville henkilöille.

5. Tutkimuksessa kerätty aineisto säilytetään luottamuksellisesti salassa, tietoja ei luovuteta ulkopuolisille ja tietoja ei käytetä muuhun kuin luvattuun tarkoitukseen. Kerätty tutkimusaineisto hävitetään sovitusti jätkikäteen.
 6. Haastateltavien anonymiteetti säilytetään eikä saatuja tuloksia voida liittää heihin.
 7. Tutkijana sitoudun noudattamaan lupauksiani.
- (Tuomi & Sarajärvi, 2018).

Haastateltavien anonymiteetti on suojattu aineiston käsittelyssä. Olen litteroinut haastatteluaineistot ja anonymisoinut tulokset siten, että haastateltavia ei voida tunnistaa tutkimustuloksista. Kerätty aineisto säilytetään luottamuksellisesti ja turvallisesti sekä hävitetään asianmukaisesti sovitusti vuoden päästä tutkimuksen valmistumisesta. Aineistoa ei jaeta ulkopuolisille ja kerättyä aineistoa käytetään ainoastaan sovittuun tutkimustarkoitukseen. Tutkimus noudattaa EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) vaatimuksia tutkittavien henkilötietojen käsittelyssä, tietosuojan turvaamisessa sekä informoinnin ja suostumuksen periaatteissa.

Critical Narrative Analysis -menetelmän luotettavuus rakentuu tutkijan reflektiivisyyden, analyysiprosessin avoimuuden ja kriittisen tulkinnan varaan. Olen tuonut tutkijana omat ennakko-oletukseni esille, kuvannut analyysiprosessin vaiheet avoimesti ja käsitellyt aineiston eettisesti haastateltavia kunnioittaen. Tutkimusaiheen sensitiivisyyden takia olen pyrkinyt säilyttämään eettisen herkkyyden analyysin vaiheissa, sillä tarkoituksenani ei ole asettaa haastateltavia epäedulliseen asemaan, vaan tuoda esiin niitä yhteiskunnallisia rajoitteita ja ehtoja, joihin yksilölliset kertomukset rakentuvat. Aineistonkeruu onnistui mielestäni hyvin, sillä luottamussuhde haastattelutilanteissa saatiin nopeasti muodostettua ja haastateltavat pystyivät kertomaan avoimesti kokemuksistaan. Aineistonkeruun ja analyysin haasteiksi nousivat kuitenkin haastattelujen syvyys ja yksityiskohtaisuuden taso. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, kuinka kattavasti omasta menneisyydestään halusi kertoa. Lisäksi toisten kanssa syvennyttiin toisiin kysymyksiin enemmän kuin toisiin, ja kaikkia kysymyksiä ei välttämättä keretty käymään läpi jokaisen haastateltavan kanssa, joka haastaa aineiston vertailua.

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

4.1 Elämä rikoskierteen vankina ja käänne kohti muutosta

Tässä narratiivissa tarkastelen haastateltavien kokemuksia rikoskierteeseen päätymisestä, rikosajan elämästä sekä kokemuksia käännekohdasta rikollisesta elämästä kohti rikoksetonta elämää. Kertomuksissa korostuvat rikollisuuden arkipäiväistyminen, rikollinen identiteetti ja sitä ylläpitävät tekijät samaan aikaan valottaen niitä tekijöitä ja käännekohtia, joiden avulla haastateltavat omien sanojen mukaan alkoivat hahmottamaan vaihtoehtoja tulevaisuutta irtaantumaan rikollisuudesta.

Kaikissa haastattelussa toistuu kertomus siitä, miten rikollinen elämäntapa on ollut lapsuudesta tai varhaisesta nuoruudesta lähtien normaali osa elämää, ja vasta myöhemmin aikuisuudessa päihteettömästä ja rikoksettomasta elämäntavasta on tullut uusi normi. Rikollinen elämäntapa on toiminut osana opittua elämänmallia tai siihen on ajaututtu varhaisnuoruudessa olosuhteiden ja ympäristön vaikutuksesta. Monilla on ollut oma valinta aloittaa päihteiden käyttö, jotta tuntisi kuuluvansa joukkoon. Kuitenkaan pidemmän aikavälin seuraukset eivät ole olleet tietoisia valintoja. Nuoruudessa aloitettu päihteiden käyttö on johtanut siten myöhemmin erilaisiin rikoskierteisiin ja vankilatuomioihin, jotka ovat edelleen vaikuttaneet esimerkiksi perhesuhteisiin, asunnottomuuteen ja taloudellisiin vaikeuksiin. Seurauksena monilla on taustallaan jopa vuosikymmeniä kestänyttä päihde- ja rikostaustaa.

H5: ”Mähän oon syntynyt perheeseen, jossa... jossa tota mummu myi viinaa ja kaikki muut käytti sitä viinaa. – – Sitten, kun äiti joutui vankilaan niin asuin mummulassa, että... että se kuvaa aika paljon sitä et minkälainen mun lapsuus oli, että et mä synnyin semmoseen perheeseen..., missä tehdään rikoksia eikä nii ku eletä lakien ja pykälien mukaan eikä käydä töissä niin enhän mä sieltä opi mitään muuta kuin sen, mitä mulle niin ku siellä opetetaan. – – Mun elämäntilanne on ollut semmonen, et peruskoulun jälkeen mä aloin käyttää aika lailla määrätietoisesti kaikkia mahdollisia päihteitä.. – – pikkuhiljaa se sitten vei niin ku sen elämän mennessään.”

H2: ”Mun ongelmat alkoi varmaan silleen, et ala-asteelt ku siirryttiin yläasteelle nii jotenkin, – – että mulla oli ala-asteella ollu sama luokka. Ja ja jotenkin meitä oli nii ku tosi hyvä luokka ja mulla oli paljon kavereita ja kaikkee sieltä, mutta sitten ku siirryttiin yläasteelle, niin kaikki meni eri luokille ja uuteen kouluun, ja se oli nii ku mulle tosi vaikeeta. – – Mä olin tosi pelokas ja arka, ja ne oli tosi vaikeita ne semmoset tunteet. Sitten mä katoisin niitä ketä oli siellä tarkkailuluokalla ja semmosis nii jotenki niin ku ylöspäin.”

Kertomukset osoittavat, että varhaiset olosuhteet ja tunne-elämän kokemukset vaikuttavat keskeisesti rikollisen elämäntavan suuntautumiseen. Prosessi ei ole lineaarinen ja se on seurausta monista eri tekijöistä, joista osa saattavat olla myös tiedostamattomia. Varhaiset kokemukset ja ympäristön mallit voivat kaventaa toimijuuden mahdollisuuksia jo varhaisessa elämänvaiheessa. Samalla sosiaaliset muutokset ja tunne-elämän haavoittuvaisuus sekä tuen puute voivat lisätä riskiä ajautua rikollisuuteen ja syrjäytymisen kierteseen. Kuulumisen tarpeen vuoksi yksilöt voivat hakea paikkaansa mahdollisista riskialttiista ryhmistä. Näin ollen erityisesti herkässä iässä olevalla nuorella tarve kuulua joukkoon ja saada hyväksyntää voivat ohjata hakeutumaan yhteisöihin, jossa rikollinen toiminta näyttäytyy keinona saada arvostusta ja yhteenkuuluvuutta. Yhteenkuuluvuuden kokemus kertomusten perusteella vahvistaa hetkellisesti identiteettiä, mutta samaan aikaan se sitoo yksilö entistä tiukemmin rikolliseen ympäristöön, jossa toimijuus määrittyy ulkoisten odotusten kautta. Tämän perusteella rikollisuuteen ajautuminen ei näyttäydy yksinomaan yksilön valintana, vaan osana laajempaa sosiaalista prosessia. Yksilön toimijuuden voidaan nähdä näin ollen rakentuvan suhteessa ympäristöönsä.

Haastateltavilla oli usein ristiriitaisia suhteita sen suhteen, mitä elämältään haluaa. Rikollinen elämäntapa koettiin toisaalta luonnolliseksi ja helpoksi elämäntapavaksi, jopa aktiivisesti tavoiteltuna ja haluttavana ratkaisuna. Päihteiden käyttö ei kuitenkaan tuonut onnellisuutta ja paha olo sekä mielenterveyden haasteet nousivat vahvasti esille, jonka seurauksena halu muutokseen on ollut suurempi kuin halu jatkaa aiemmin tutuksi ja turvalliseksi tullutta elämäntapaa. Kontrasti halujen välillä toimii retorisenä keinona, jolla oikeutetaan pyrkimystä muutokseen: rikollisen elämäntavan houkuttelevuus

kyseenalaistetaan, mutta samaan aikaan seuraukset esitetään ylitsepääsemättöminä.

Päihteiden lopettaminen on ollut haastavaa useammalle haastateltavalle, sillä se on koettu ainoaksi asiaksi, joka osataan.

H2: *"Mun sisko kuoli huumeisiin ja sitten niin kuin siinä alkoi tulemaan kaikkia semmoista niin ku et velkaantuis aika pahasti – – Se ei ollut enää kivaa. Sitä oli niin kuin vaa jotenki pakko käyttää, kun ei osannut mitään muuta tehdä. – – Siitä alkoi semmoinen pohja."*

H4: *"Ehkä se muutos tapahtui siitä, että tuli siitä elämästä... että mikään määrä niitä huumeita ei enää muuttanut sitä olotilaa – – sitten vaan se mielenterveys meni siihen kuntoon, että oli aika epätoivoinen ja rikkinäinen ihminen eikä ollut enää mitään. Että sitten mä jouduin vankilaan. Tai pääsin. Nykyään mä sanon, että mä pääsin vankilaan. Ja siinä sit joutui lopettaa sen [päihteiden] käyttämisen".*

Haastateltavien kertomuksissa korostuu yksimielinen näkemys siitä, että päihteiden käyttö ei tietyssä pisteessä tuonut haastateltaville enää mitään hyvää, vaan tutusta ja turvallisesta asiasta oli tullut negatiivinen asia, jonka koettiin olevan hyväksi kuvitellun elämän tiellä. Käännekohtana päihteiden ja rikollisuuden lopettamiselle on ollut usein tyytymättömyys sen hetkiseen elämään. Yrityksiä muutokseen on ollut taustalla usein useita, mutta pysyvä muutos on saatu aikaiseksi silloin, kun muutos on lähtenyt itsestä liikkeelle. Jokaisella haastateltavalla nousi tavalla tai toisella esiin niin sanottu *pohjakokemus*, jossa elämän on koettu olevan arvotonta, toivotonta ja tarkoituksetonta. Pohjakokemus on koettu vahvimmin silloin, kun päihteiden käyttö ei enää tuottanut helpotusta tai hyvää oloa vaan lisäsi pahaa oloa, velkaantumista ja kaiken itselle tärkeäksi koetun menettämistä. Pohjakokemuksen voidaan nähdä voimakkaan tunnekokemuksen lisäksi mahdollisuutena muutokseen, koska se kuvastaa hetkeä, jossa pienikin vaihtoehto näyttäytyy arvokkaana mahdollisuutena muuttaa elämää. Pohjakokemuksen voidaankin nähdä siirtymänä ulkoisesta ohjautumisesta kohti sisäisesti motivoitunutta toimijuutta.

H1: *"Mä olin siellä [*nimi poistettu*] vankilassa matkasellissä kuuden haisevan äijän kanssa, jotka poltti siinä saatana sätkää ja mietin, että ei tämä homma näin voi mennä. Onko mulla oikeasti niin paha ongelma, että mä en pysty olemaan käyttämättä huumeita? – – Ei se huumeiden käyttö tuottanut mulle minkäänlaista eufoorista olotilaa tai mitään muutakaan hyvää. Se oli vaa ainoa asia, mitä mä*

osasin. Oon koko ikäni tehnyt sitä nii se oli se, mitä osasin tehdä. Ja se oli tuttua ja turvallista. – – Mä kelpaan vaan siihen, että mä vedän päihkeitä.”

Rikoskierteinen elämä näkyy haastateltavien kertomuksissa elämäntapana, johon on kasvettu ja totuttu. Kyseinen elämäntapa on tuntunut helpolta ja turvalliselta sen tuttuuden vuoksi. Pohjakokemuksena on ollut fyysistä ja psyykkistä pahoinvointia, läheisten menetyksiä ja epätoivoa, jotka ovat lopulta johtaneet haluun muuttaa elämänsuuntaa. Muutos on syntynyt oman kokemuksen ja ymmärryksen kautta, johon eri tekijät ovat yhdessä vaikuttaneet. Syitä taustalla ovat olleet esimerkiksi halu kotiuttaa lapset takaisin huostaanotosta, halu näyttää itselle pystyvänsä muuttumaan ja/tai esimerkiksi halu voida fyysisesti ja psyykkisesti hyvin. Jokaisella haastateltavalla nousi esiin oma syy ja tahto muuttua, korostaen yksilöllistä toimijuutta. Toimijuus on alkanut rakentua koetun pohjakokemuksen jälkeen, jossa haastateltavat ottivat itselleen aktiivisemmän roolin oman elämänsä määrittelyssä. Sen myötä esimerkiksi hoitoon hakeutuminen ja avun vastaanottaminen ovat olleet seuraavia askeleita elämänsuunnan muuttamiseen. Rikoskierre, pohjakokemus ja käännekohta muodostavat toisiinsa kietoutuvan narratiivisen kokonaisuuden, jossa menneisyyden kokemukset eivät pelkästään määritä yksilöä, vaan luovat perustan uudelle toimijuudelle ja muutosprosessille.

4.2 Vaiheittainen ja henkilökohtainen polku muutoksessa

Tässä narratiivissa tarkastelen tarkemmin haastateltavien kokemuksia desistanssista. Kertomuksissa nousevat esiin kokemukset siitä, miten rikollinen elämäntapa alkoi menettämään merkitystään ja desistanssi eli rikollisuudesta irtaantuminen vahvistuu hiljalleen. Desistanssi rakentuu kertomuksissa henkilökohtaisina käännekohtina ja identiteetin uudelleenmuotoutumisena, mutta myös ympäristön ja sosiaalisen tuen mahdollistamana. Kertomuksissa näyttäytyvät myös hetket, joissa luottamus, toivo ja hyväksyntä alkoivat murtamaan rikollisen identiteetin rajoja.

Haastateltavien muutos rikoksettomaan ja päihteettömään elämään on ollut pitkä, monivaiheinen ja yksilöllinen prosessi. Prosessi ei ole ollut lineaarinen, vaan takapakit ja uuden elämänsuunnan etsiminen ovat olleet tyypillisiä vaiheita muutoksen keskellä. Oikean muutoksen ensiaskel koettiin tapahtuvan silloin, kun halu muutokseen lähti itsestä. Muutos ei ole lähtenyt siis ulkoisesta pakosta, kuten rangaistuksesta tai valvonnasta, vaan siitä hetkestä, kun yksilö on alkanut todellisesti kyseenalaistamaan sen hetkisen elämän mielekkyyden. Sisäisen motivaation herääminen ilmeni kertomuksissa haluna katkaista toistuva pettymyksen ja epätoivon kierre sekä haluna rakentaa elämä, joka olisi itselle merkityksellinen. Kertomuksissa nousi useasti esiin kyllästymisen tai heräämisen kokemukset, jotka syntyivät omien valintojen seurauksien tiedostamisesta.

Moni haastateltavista kokee, ettei menneisyyttään voi täysin unohtaa, vaan uuden elämän jälleenrakentaminen vaatii edelleen ylläpitävää työtä, jottei vanhaan ja tuttuun elämäntapaan palaisi. Osa haastateltavissa kertoo edelleen osallistuvan esimerkiksi viikoittain päihteettömyyttä tukeviin ryhmiin, koska kokee sen toimivana keinona pysyä päihteettömänä tulevaisuudessakin.

H1: *”Minähän olen siis entinen päihteidenkäyttäjäaddikti. Minä olen siis vieläkin ja loppuelämäni olen addikti, että minun tarvitsee hoitaa itseäni sillä saralla koko ajan, että mä käyn na-ryhmissä viikoittain ja pidän lähelläni silla lailla tätä ihmistä, ketkä ei myöskään käytä päihteitä.”*

Identiteettiä rakennetaan toipuvana päihderiippuvaisena. Haastateltavien kertomuksissa kokemukset addiktista olemisesta kuvaavat narratiivista prosessia, jossa addiktion identiteetti on pysyvästi integroitu osaksi minäkuva. Identiteettiä ei yritetä unohtaa tai sivuuttaa vaan päinvastoin se hyväksytään ja siitä muodostetaan uutta, tietoisesti rakennettua minuutta ja elämäntarinaa. Sitaateissa välittyy reflektiivinen ja realistinen sävy, jossa toipumista kuvataan prosessina, joka vaatii jatkuvaa ylläpitoa ilman, että toipuminen olisi joskus ”täysin valmis”. Samaan aikaan kertomusten sävy on hyväksyvä ja vastuullinen. Hyväksyntä näkyy addiktion hyväksymisenä ilman leimaavaa tai kielteistä sävyä ja vastuullisuus ilmenee puolestaan siten, miten haastateltavat korostavat aktiivista toimijuuttaan itsensä hoitamisessa. Lisäksi haastateltavien kertomukset sosiaalisesta ympäristöstä eli siitä, että lähellä pidetään päihitteettömyyttä tukevia henkilöitä, osoittavat, että identiteetti ei ole pelkästään sisäinen prosessi vaan sitä rakennetaan myös tietoisella ympäristön hallinnalla.

Haastateltavien lähtökohdat muutokseen ovat olleet erilaisia ja omalla tavallaan haastavia. Haastavat elämäntilanteet ovat olleet seurausta opituista elämäntavoista ja elämänhallinnantaidoista sekä myöhemmin myös yhteiskunnan asettamista rajoitteista. Kertomuksissa korostui yksipuolinen näkemys siitä, miten huumeet ja addiktio ovat hallinneet elämää.

H5: ”Ainoa syy miksi mä niin ku liikuin oli se, että mä menin käyttämään huumeita. Hankkimaa huumeita tai hankkimaan rahaa niihin huumeisiin tai kaikki niin ku liittyi oikeastaan siihen suorasti tai epäsuorasti. Että se oli semmoista, aika hallitsematonta elämää.”

Lapsuuden ja nuoruuden ajoista lähtenyt päihteiden käyttö ja muut rikoskierteet ovat johtaneet siihen, että ensimmäisiä vankilatuomioita on usein lähdetty istumaan varhaisaikuisuudesta. Yksi haastateltavista kertoi kokeneensa tippuvan yhteiskunnasta siten, että istuessaan vankilatuomioitaan, teknologian kehitys otti suuria harppauksia, jolloin elämä vankilan ulkopuolella tuntui täysin vieraalta.

H2: ”- olin niin pahasti niin kuin tippunut niin ku siitä yhteiskunnasta... niin ku, että semmoisia kun... että en mä osannut esimerkiksi käyttää tietokonetta tai mulla ei

ollut verkkopankkitunnuksia. Ja mä en ollut maksanut nii ku ikinä mitään laskuja. Kaikki oli siirtynyt sinä aikana tietokoneelle.”

Kertomuksissa nousivat esiin ulkopuolisuuden ja yhteiskunnan syrjäytymisen kokemukset, jotka heijastuivat vahvana osaamattomuuden tunteena. Kerronnassa korostuvat erityisesti häpeän ja epävarmuuden kokemukset, jotka vaikuttivat myös identiteetin rakentumiseen. Identiteetti rakentui pitkälti elämäntilanteen ja ulkoisten olosuhteiden kautta, jolloin yksilö kokee olevansa enemmän olosuhteidensa kuin omien valintojensa ohjaama.

H4: *”Kodittomana mä oon ollut siitä 20 vuodesta niin melkein yli 10 vuotta.”*

Toimijuuden näkökulmasta kodittomuus kuvastaa pysyvämpää syrjäytymistä yhteiskunnasta, jossa oma vaikutusmahdollisuus elämään on ollut vähäinen. Kokemuksen kertominen avoimesti viittaa kuitenkin reflektiiviseen hyväksyntään, jossa menneisyyttä ei yritetä peittää, vaan se hyväksytään osaksi elämänkaarta. Kertomusten sävyt ovat pettyneitä ja epäonnistuneita.

H5: *”Oon perustanut perhettä ja kaikkea, että mä niiku pystyisin hallitsemaan mun elämää, mutta en mä pystynyt – – Että se oli semmoista aika hallitsematonta elämää. Mä oon asunut yli 50 eri asunnossa, useimmista saanut hädän ja varmaan 10 eri paikkakunnalla.”*

Identiteetti näyttäytyi kertomuksissa toisinaan ristiriitaisena. Halu kiinnittyä yhteiskuntaan ja rakentaa rikoksetonta elämää nousivat esille, mutta samaan aikaan toimintakyvyn ja olosuhteiden hallinnan puute toimivat rajoittavina tekijöinä. Identiteetti näyttäytyy epävakaina, jossa elämä on jatkuvassa liikkeessä ilman pysyvän elämänhallinnan muodostumista.

H2: *”...sitten kun mä pääsin siviiliin, niin meni tunti niin mä olin ostamassa kaljaa ja sitten olin hakemaan huumeita ja parhaimmillaan olin jo samana iltana pidätetty.”*

H5: ”*Kun mulla ois muka pitänyt raitistua sinä päivänä, kun mä pääsen vapaaks niin mä olin kuuden tunnin päästä tota putkassa pahoinpidellyt jonkun ja sitten mulle tuli uusi vankeustuomio sen myötä.*”

Pysyvä muutos on lähtenyt omasta motivaatiosta. Jokaisen haastateltavan kohdalla heidän oma kokemuksensa *pohjasta* ja sen myöntäminen itselleen on toiminut mahdollisuutena muutokseen. Avun hyväksyminen ja hakeminen toisilta on toiminut seuraavana askeleena. Muutoksen tukemiseksi monet haastateltavat ovat tehneet isoja muutoksia elämässään, kuten vaihtaneet paikkakuntaa uuden alun saamiseksi. Oman lähipiirin muokkaamisella koetaan olevan suuri merkitys, sillä päihteetön lähipiiri tukee myös omaa toipumista.

H2: ” – – *mä en voinu enää oikein palata sinne kotikaupunkiin, kun siellä on ne kaikki vanhat kaverit. – – Et mä muutin uuteen kaupunkiin mist mä en tuntenu ketää, enkä tuntenu kaupunkii lainkaan. – – Täysin vieras kaupunki ja sillee et lähdin nii ku täysin tyhjältä pohjalta. – – Olihan se todella pelottavaa ja sit ku en luottanu pätkääkää siihen et tää on mikää nii ku... et mä pystyisin oikeesti lopettaa sen [päihteiden käyttämisen].*”

H5: ”*Mä valehtelin itse itselleni, että ei mulla mitään ongelmaa ole... että muilla on ongelma – –*”

Omaa toimintaa on perusteltu itselle kieltämällä tai vähättelemällä ongelmia sekä siirtämällä vastuuta toisille henkilöille. Tämä kertoo puolustusmekanismista, jossa ongelman myöntäminen itselle olisi ollut liian uhkaavaa suhteessa minäkuvaan. Sisäinen ristiriita ja itsensä harhauttamisen kautta kuvattu identiteetti muuttuu sävyltään jälkiviisaan refleктоivaksi, jossa on tunnistettavissa myös myötätuntoinen ymmärrys omaa mennyttä itseä kohtaan. Toimijuuden näkökulmasta epäautenttisesta minäkuvasta siirtyminen kohti autenttisempaa minäkuvaa voidaan nähdä toipumisen kannalta merkittävänä askeleena.

Oman ongelman tiedostaminen on mahdollistanut oman roolin ja vastuunottamisen elämässä. Ongelman hyväksyminen on toiminut samalla sisäisen motivaation laukaisemisena, sillä muutos ei ole enää tällöin rakentunut ulkoisten paineiden tai toisten henkilöiden odotusten varaan. Sisäisen motivaation myötä avun hakeminen ja

hyväksyminen mahdollistuivat, ja aiemmin torjuttu tuki ja apu nähtiin nyt resurssina oman toimijuuden vahvistamisessa. Monilla haastateltavilla päihteiden käytön tuoma paha olo ja mielenterveyden haasteet ovat toimineet murtumispisteinä, joiden takia muutos on koettu välttämättömänä ratkaisuna. Kertomuksissa voimakkaat epätoivon kokemukset ovat näin olleet vaikuttaneet sisäisen motivaation syntyyn ja oman vastuun ottamiseen.

H2: ” – – mulla meni täysin kaikki toivo ja elämänilo, halusin vaan kuolla ja yritin tappaakin jossain vaiheessa itteni. – – Ei ollut hyvä olla selvinpäin eikä ollut hyvä olla, vaikka veti huumeita. Aina oli tosi semmoinen... et se olo... niin kamala olo se kuusi vuotta, että sittenkin kun jotenkin, että se oli niin lähellä ne ekat vuodet ja muisti niin hyvin sen, että millaista tuskaa oli se elämä, niin ei ollut oikeastaan vaihtoehtoja luovuttaa.”

H3: ”Jostain syystä siinä kohtaa, kun on ollut jo ihan täysin loppu ja luovuttanut ihan kaiken suhteen ja muuta, niin tuli sit pyydettyä kummitädiltä apua ja menttiin uudelleen, mä oon ollut useissa hoidoissa ja muissa siis näiden vuosien aikana kyllä. Mut ehkä on ollut vähän semmoinen eri, ettei ollut sitä omaa tahtoa, että oli vaan ainoastaan sen takia, että muut pyysi. Et sitten, kun se lähti sit musta itsestäni niin menin sit hoitosuunnitteluun – – Sit yhtäkkiä havahdun siihen, että mä oon siin toipumisessa ihan oikeasti kiinni.”

Yksi keskeisimmistä muutosta tukevista keinoista oli vertaistuen hyödyntäminen ja päihteettömyyttä tukevat hoitomuodot. Haastatteluissa nousi toistuvasti esiin korvaushoitojen ja muiden vastaavien tukimuotojen hyödyntäminen, vertaistukiryhmiin osallistuminen ja elämänhallinnan konkreettinen rakentaminen pienin askelin. Pienten onnistumisen myötä yksilö kykeni rakentamaan itselleen uutta identiteettiä kykenevänä ja vastuullisena toimijana. Päihteettömyyttä tukevan lähipiirin rakentaminen koettiin välttämättömäksi osaksi toipumisprosessia sekä edelleen olennaiseksi pysyvän elämäntavan muutoksen ylläpitämisessä. Paikkakunnan vaihto on toiminut äärimmäisenä esimerkkinä siitä, miten ympäristöä on saatu muokattua toipumista tukevaksi keinoksi. Yhteenvetona voidaan todeta, että muutokset eivät ole tapahtuneet itsestään, vaan desistanssi on vaatinut tietoista panostusta, uudenlaisten rakenteiden luomista ja ympäristön hallintaa.

Muutosprosessissa identiteetti alkoi hiljalleen muuttua. Tämä näkyi konkreettisesti haastateltavien kertomuksissa esikuvien muutoksissa. Aiemmin nuoruudessa moni haastateltavista kertoi esimerkiksi nuoruudessaan katsoneen ylöspäin luokan häiriötekijöitä, jotka käyttivät omaa valtaa rikkomalla sääntöjä ja olemalla auktoriteetteja vastaan. Toipumisen myötä nämä esikuvat ovat muuttuneet ja uusiksi esikuviksi on muodostunut henkilöitä, joiden elämäntapa on hallittua ja tavoitteellista. Esikuvien muutos toimii myös konkreettisena esimerkkinä siitä, että pitkäkestoinen muutos on mahdollinen.

H2: ” – – siinä tottakai tuli vähän nii ku semmosii esikuvii, – – niin ku ketä oli eläny kans sitä rikolliselämää ja sit ne oli ollu jo kymmenkin vuotta raittiina ja rikoksettomana ja sit ne oli saanu vaikka velat maksettuu ja saatto olla omakotitalot ja autot ja lapset ja perheet ja niin silleen kaikki niin ku kunnossa. Niin tottakai niist tuli niin ku semmosii esikuvii. ”

Muutos ei ole ollut lineaarinen. Yrityksiä muutokseen on ollut jokaisella aiemmin useita, mutta pysyvä muutos on koettu kuitenkin tapahtuvan silloin, kun halu muutokseen on lähtenyt itsestä. Jokaisella haastateltavalla on ollut taustallaan omat syyt muutokseen ja syitä on saattanut olla useampia ja toiset olivat toisia voimakkaampia. Halu muutokseen on ollut seurausta usein sen hetkisestä voimakkaasta pahasta olost, mutta kertomuksissa nousi myös muita vaikuttavia tekijöitä esiin, kuten halu näyttää itselleen, että on kykeneväinen muutokseen.

H4: ”Alkuraittius oli niin kuin tosi haastava, mutta se oli ehkä niin ku parempi niin, että se oli haastava niin silloin se ehkä se tuska on ollut semmoinen niin kuin eteenpäin paneva voima. ”

Kärsimys nostettiin kertomuksissa osaksi toipumistarinaa, ja sen nähdään olevan jopa välttämätön osa muutosta. Havainto tukee väitettä, jonka mukaan emotionaalisesti kuormittavat kokemukset voivat tietyissä pisteissä ja olosuhteissa vahvistaa motivaatiota. Toipumisen edetessä vaikean alun jälkeen muutos koettiin jatkuvasti yhä helpommaksi.

H2: *”Mut sit jos mieltii niinki et sitä oon vaa niin ku ajautunut oikeisiin paikkoihin. –
– Niin se on menny aika jollain tavalla ittestään, kun on ollu oikeanlaisia ihmisiä
ympärillä.”*

H3: *” – – Otin sit sen [vankeus]rangaistuksen semmosena nii ku hyvänä juttuna, ja
että niin ku pysähdytään ja niin ku mietitään, mistä ollaan niin ku lähetty.”*

Kokemukset päihteettömyydestä ja rikollisuuden irtaantumisen haasteellisuudesta vaihtelivat, johon vaikuttavat haastateltavien eri lähtö- ja elämäntilanteet sekä oma näkemys tilanteestaan.

H5: *”Mähän oon ollut rikollinen ennen kun mä oon alkanut käyttämään päihteitä,
koska mä oon saanut sieltä lapsuuden kodista niin sen mallin ja esimerkin. Että että,
tota, jos on tilaisuus niin kannattaa varastaa, koska se tilaisuus menee äkkiä ohi ja
sit harmittaa. – – Sitten kun ne päihteet jäi pois, kun mä raitistuini niin sitten ikään
kuin se rikollinen ajattelu vielä jäi. – – Se on ollut ehkä se vaikeampi prosessi kuin
sit se raitistuminen.”*

Rikollinen ajattelu ja elämäntapa on omaksuttu aiemmin normaalina ja hyväksyttävänä toimintamallina sosiaalisen perimän ja varhaisen oppimisen myötä. Rikollisuus ei näin ollen ole ollut sisäinen valinta, vaan sisäistetty normi. Päihteiden lopettamisen jälkeen rikollinen elämäntapa on vielä jäänyt, joka todistaa, että identiteetin muuttuminen on monikerroksinen prosessi, jossa muutos käyttäytymisessä ja ajattelussa eivät välttämättä tapahdu samanaikaisesti. Identiteetin ja aktiivisen ajattelun uudelleenmuotoilu ovat välttämättömiä syvälle juurtuneiden ajattelu- ja toimintatapojen muuttamiseksi. Uuden identiteetin muotoutumista tukivat sekä uuden roolin aktiivinen harjoittelu että asteittainen irtautuminen rikollisesta minäkuvasta. Pienet askeleet ja onnistumisen kokemukset muutoksessa helpottivat identiteetin muuttamista rikollisesta kohti rikoksetonta identiteettiä.

Jokainen haastateltava kuvaa tällä hetkellä elävänsä tasapainoista arkea, johon päihteet ja rikollisuus eivät enää kuulu. Muutos on ollut mahdollinen sosiaalisen tuen, pienten muutosten ja itseluottamuksen kasvamisen myötä. Yhteenvedona voidaan todeta, että

muutos on lähtenyt ensimmäisenä oman ongelman tunnistamisesta ja hyväksymisestä. Tämän jälkeen oma halu muutokseen on ollut keskeinen, sillä sisäinen motivaatio on mahdollistanut avun vastaanottamisen ja aktiivisen muutostyön. Vertaistuen ja uusien esikuvien avulla on vahvistettu ajatusta siitä, että rikokseton ja päihteetön elämäntapa on realistinen, saavutettava tavoite. Uusien rutiinien vahvistaminen ja pienet onnistumiset ovat palauttaneet hallinnan tunnetta elämään. Näiden keinojen avulla ja itsensä työstämisellä on saavutettu hiljalleen uutta, onnellista elämää, joka aiemmin on tuntunut kaukaiselta haaveelta.

H5: ”Lähtökohdat oli se, että mä en pystynyt kantamaan vastuuta itsestäni ja nyt mulla on kuusi työntekijää.”

Jokainen haastateltavista on päässyt elämässään pitkälle. Kertomukset osoittavat konkreettisesti, miten sinnikkyydellä ja pitkäjänteisellä sitoutumisella voi rakentaa uudenlaista elämää vaikeuksista huolimatta. Analyysin avulla voidaan myös osoittaa, miten rikoskierteen ja desistanssin prosessit nivoutuvat tiiviisti yhteen yksilön toimijuuden, sosiaalisen ympäristön ja sisäisen motivaation kanssa. Varhaiset kokemukset, ympäristön mallit ja kokemukset ulkopuolisuudesta ja syrjäytymisestä rajoittivat mahdollisuuksia rakentaa vaihtoehtoisia elämänkulkuja, ja identiteetti rakentui näin ollen pitkälti elämäntilanteiden ja ulkoisten olosuhteiden kautta. Tarve kuulua joukkoon ja saada hyväksyntää ohjasivat monia hakeutumaan yhteisöihin, jossa rikollisella toiminnalla pystyi saavuttamaan arvostusta ja yhteenkuuluvuutta. Kertomuksissa desistanssi näyttäytyy laajempänä prosessina, jossa elämään on saatu uusia merkityksiä, vaihtoehtoisia toimintatapoja sekä mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntaan. Narratiivinen analyysi näin ollen vahvistaa ajatusta siitä, että rikoskierteen katkaiseminen on monisyinen prosessi, joka edellyttää sekä yksilön sisäistä muutosta että ympäristön muutosta.

4.3 Työelämän rooli identiteetin muutoksessa ja desistanssissa

Työelämän rooli näyttäytyy jokaiselle haastateltavalle merkittävänä elämän osa-alueena. Työelämä on mahdollistanut kokemukset rikollisuudesta irtautumisesta ja antanut mahdollisuuden uuden identiteetin uudelleenmuotoilemiseen. Työ on mahdollistanut myös kokemuksen siitä, että voi olla toisille hyödyksi, saada jotakin aikaan ja olla osa yhteiskuntaa. Useimmat haastateltavat ovat integroituneet takaisin työelämään palkkatuen, työkokeilun tai oppisopimuksen kautta. Työn rooli on tunnistettu merkittäväksi osaksi rikollisuudesta irtautumisen prosessissa, sillä uusien roolien omaksuminen on vahvistanut kokemusta siitä, että menneisyys ei määritä kaikkea.

Nuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa haastateltavilla on ollut lähtökohtaisesti työntekoon vieras ja kapeakatseinen ajattelutapa. Työsuhteet ovat jääneet lyhyiksi, koska kiinnostusta työn tekemiseen ei ole ollut. Työtä vieroksuttiin ja rikollisen elämäntavan vakiintuessa työtä ei koettu välttämättömäksi. Toisilla haastateltavilla on enemmän työsuhteita ja erilaisia työkokemuksia taustalla, mutta yhtenäistä kaikissa kertomuksissa on se, miten työ, jota ei ole koettu merkitykselliseksi, on koettu uuvuttavaksi, ja sen on nähty vain keinona saada päihteitä ja edistää näin ollen rikollista elämäntapaa.

H1: ” – – koko mun ajatus ja näkemys työnteosta oli tosi suppea – – työnteko oli todella sellaista raastavaa – – mä mietin aina, kun perjantaina pääsin pois töitä että onpas kiva, että pääsee viettämään viikonloppua, ei tarvitse hetkeen tehdä mitään. Ja sitten lauantaina mulla oli jo sellainen fiilis, että ei vittu, että mun tarvitsee mennä maanantaina töihin, että jos tää on tätä työntekoo ja elämää niin ei tästä tuu varmaa oikeesti yhtään mitään – – ”.

Haastateltava kuvaa, miten suhde työntekoon on ollut voimakkaan kielteistä. Työn ja vapaa-ajan välille kuvataan jyrkkä vastakkainasettelu, jota kirosan käyttäminen vahvistaa entisestään. Työtä itsessään ei ole nähty merkityksellisenä vaan ainoastaan keinona hankkia toimeentuloa. Kertomuksissa työn tekeminen heijastui usein rangaistukseen tai pakkoon, joka vahvisti edelleen etäisyyttä työelämään ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Kertomuksissa nykyiset kuvaukset työstä näyttäytyvät huomattavasti laajempina ja identiteettiä muovaavana tekijänä. Työtä ei enää nähdä pelkästään välttämättömän toimeentulon keinona, vaan sen kautta haastateltavat kokevat saavansa arvostusta, rytmiä arkeen ja kokemuksen osallisuudesta yhteiskuntaan. Kokemuksiin vaikuttavat myös se, miten haastateltavat ovat työllistyneet vankilatuomioiden jälkeen itselle merkitykselliseksi koettuihin työtehtäviin, jossa omaa osaamista ja asiantuntijuutta voi hyödyntää. Työelämän merkitys näyttäytyy monen eri ulottuvuuden kautta haastateltaville ja sen merkitys tunnistetaan elämässä. Työ toimii sosiaalisen hyväksynnän keinona, mutta myös keinona hallita ja uudelleenkirjoittaa elämää.

H1: ” – – mä oonkin huomannut, että ei vitsi, että kyllähän mulla on oikeasti niin ku paljon elämää vielä elämättä. – – Mä voin käydä vaikka kouluja ja tehdä töitä ja voin olla hyödyksi monelle ihmiselle. Ne on ollu kyllä sellasia voimaannuttavia kokemuksia, ei oookkaan ihan sellane märkä rätti, mitä ajattelin joskus ”

H5: ”Työnteko on tärkeä osa ihmisen identiteettiä... että ihminen viettää työpaikalla kolmas- tai neljäsosan elämästään ja sitä merkitystä niiden työkavereiden ja näiden merkitysten välillä ei voi ohittaa”.

Emotionaalisesti voimakkaat ilmaisut ja metafora ”märkä rätti” korostavat henkilökohtaista havahtumista ja muutoksen intensiivisyyttä. Kielellisillä valinnoilla tuodaan esiin uutta minäkuva, jossa yksilö näkee itsensä aktiivisena ja hyödyllisenä osana yhteiskuntaa. Työhön liittyvä toimijuus ei ainoastaan rajoitu työntekijän identiteettiin, vaan haastateltavilta löytyy myös halua vaikuttaa, auttaa muita ja osallistua aktiivisesti yhteiskunnassa. Moni haastateltavista kertoo jakavansa avoimesti kokemuksiaan esimerkiksi sosiaalisessa mediassa lisätäkseen näkyvyyttä ja rikkoakseen päihteidenkäyttäjiin ja rikostaustaisiin kohdistuvia ennakkoluuloja.

Työelämään palaaminen ei ole ollut yksinkertainen tai helppo prosessi, vaan se on edellyttänyt perusteellista muutosta esimerkiksi elämäntavoissa, tunnetaidoissa kuin identiteetissäkin. Kertomuksissa työelämään siirtyminen kuvataan työläänä prosessina, joka ulottuu koko elämäntapaan. Kertomuksissa korostuu näin ollen myös realistinen

ymmärrys siitä, millaisia resursseja työelämään integroituminen edellyttää. Työn voidaan nähdä kertomuksissa rakentuvan samaan aikaan haasteena ja tavoitteena, jonka onnistunut toteutuminen voidaan nähdä identiteettimuutoksen käännekohtana.

Haastateltavien kertomuksissa korostuu ajatus siitä, miten muutos rikollisesta elämäntavasta kohti uutta identiteettiä on ollut mahdollista pienten askeleiden kautta. Pienet onnistumisen kokemukset esimerkiksi arjessa, sosiaalisissa kohtaamisissa tai työelämän tehtävissä, ovat lisänneet luottamusta itseän. Tällainen asteittain rakentuva kehitys voidaan nähdä narratiiveissa välttämättömänä, sillä liian nopeat tai suuret muutokset olisivat muodostuneet ylivoimaiseksi ja vaarantaneet jopa koko desistanssiprosessin. Haastateltavat antavatkin toistuvasti samat vinkit pysyvään muutokseen eli hiljalleen eteneminen ja omaan itsensä tutustuminen. Muutos ei ole helppo tai nopea.

H2: ” – ei ole niin helppoa, mitä kaikkea se oikeasti tarkoittaa, kun ei osata käyttää niitä tietokoneita, ei osata yhtään käyttää rahaa, eikä olla oltu selvinpäin. Ei ole minkäänlaisia tunteidenkäsittelytaitoja tai jotenkin se, että kuinka isoa duunia se vaatii ja mitä kaikkea tarvitsee muuttaa oikeasti siihen, että on valmis palaa siihen työelämään, siihen yhteiskuntaan, niin se, että se on tosi iso duuni, vaatii paljon apua, ja oikeastaan kaiken muuttamista, mitä aikaisemmassa elämässä on ollut.”

Kertomuksissa esiintyvät metaforat oppimisesta ja vähittäisestä etenemisestä, mitkä vahvistavat kuvaa siitä, että työelämään kiinnittyminen ja desistanssi ei ole äkillinen vaan asteittain saavutettu prosessi. Työelämän roolin voidaan nähdä myös kytkeytyvän laajempiin yhteiskunnallisiin odotuksiin ja työetiikkaan. Suomessa työn voidaan nähdä toimivan merkittävänä osana yksilön identiteettiä ja sosiaalista asemaa. Narratiivit korostavat, että työ tarjoaa rikostaustaisille väylän rakentaa hyväksyttyä identiteettiä. Menneisyyden työtä kuvattiin kielellisesti usein pakonomaisena ja ahdistavana, mikä tuo esiin työn kaksijakoisen luonteen: työ voidaan nähdä voimavarana, mutta myös normatiivisen työetiikan tuomana raskautena, joka edellyttää mukautumista yhteiskunnan odotuksiin.

Yhteenvetona voidaan todeta, että haastateltavien kertomuksissa työnteon merkitys on muuttunut kapeakatseisesta ja välineellisestä näkemyksestä kohti merkittävämpää ja identiteettiä rakentavaa kokemusta. Muutoksen voidaan nähdä keskeisenä desistanssin kannalta, sillä aiemmin työelämä ei ole tarjonnut mahdollisuuksia rikollisesta roolista irtaantumiseen tai mahdollisuutta identiteetin kehittämiseen. Työn voidaan nähdä kertomuksissa eräänlaisena käännekohtana, jossa rikollinen elämäntapa väistyy arjen vakautuessa. Työ tuo myös arvostuksen kokemuksia ja avaa mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen ja muiden auttamiseen. Teoreettisesti tämä tukee havaintoja siitä, joiden mukaan desistanssi ei rajoitu pelkästään ulkoisten rajoitteiden tai käyttäytymisten muutosten tarkasteluun, vaan desistanssi vaatii identiteettikehityksen, jossa yksilö omaksuu uudenlaisen ja yhteiskunnallisesti hyväksytyn roolin (Maruna, 2001; Laub & Sampson, 2001). Yhteenvetona kertomuksista voidaan todeta, että työelämä ei ole vain seurausta desistanssista, vaan aktiivinen osa ja mahdollistaja identiteetin uudelleenmuotoilussa ja itsensä kehittämisessä.

4.4 Stigman kokemukset ja rikostaustan vaikutukset

Tässä narratiivissa tarkastelen, miten rikostausta ja siihen liittyvä stigma vaikuttavat yksilön kokemuksiin ja identiteettiin eri elämäntilanteilla. Haastatteluissa kokemukset stigmasta nousivat eri tavoilla esiin näyttäytyen sekä sisäisenä kokemuksena että ulkopuolisten suhtautumisessa. Useimmat haastateltavat nostivat esiin, miten taustan tuoma stigma näyttäytyy erityisesti terveydenhuollossa, poliisien toiminnassa, koulutuksessa ja sosiaalisissa suhteissa. Työelämän puolella stigmasta ei puolestaan ole ollut juurikaan negatiivisia kokemuksia vaan päinvastoin taustasta on koettu olevan enemmän hyötyä. Jokainen haastateltava on kertonut työllistyneensä suhteellisen helposti eri väylien, kuten työharjoittelun tai oppisopimuksen kautta eri sosiaalialoille, jossa ihmisten erilaisten elämäntilanteiden tunnistaminen ja auttaminen ovat merkittäviä osa-alueita päivittäisessä työssä.

Jokainen haastateltava tunnistaa rikostaustan vaikutukset elämäänsä. Tämän vuoksi osa haastateltavista haluaa rajoittaa mahdollisimman paljon omasta elämästään kertomista julkisesti omalla nimellään ja on varovainen esimerkiksi uusiin ihmisiin tutustuessa. Moni haastateltavista on kertonut olevansa ennen menneisyydestään avoimempi, mutta huomannut sen vaikuttavan negatiivisesti ihmissuhteisiin, jonka takia avoimuutta rikostaustan kertomisesta on rajoitettu. Moni käyttääkin harkintaa menneisyydestään kertomisessa ja esimerkiksi työhaastatteluissa ei haluta vapaaehtoisesti kertoa taustastaan, koska siitä ei koeta olevan apua työllistymisessä, mutta tilanteen mukaan sen katsotaan toisinaan olevan välttämätöntä. Jos esimerkiksi töissä tai töiden ulkopuolella kokee menneisyydestään kertomisen auttavan toista, menneisyydestään kertominen ei ole ongelma, vaan haastateltavat mielellään kertovat tällöin kokemuksistaan ja ajatuksistaan.

H1: *”Oon tietoinen siitä, että se päihteiden käyttö tai vankeustaustan stigma on tosi monella tai se on sellainen oletusarvo tosi monella, ja se voi vaikuttaa myös mun omaan tulevaisuuteen.”*

H3: *”Kyllä varmaan tietynlaista leimaa kantaa ottassaan niinku ihan taustastaan. Ja kantanut jo tosi kauan, että menee sit vaik lääkäriin tai johonkin...”*

H5: *”Ei sitä menneisyyttään oikein pääse karkuun, kerto tai ei kerro niin kyllä se sieltä esiin tulee. Nyt kun on vielä internetti, niin sieltä muutamalla googlauksella löytyy sitten varmaan jotain tarinaa yhdestä sun toisesta hörhöstä niin ehkä se avoimuus on helpompi sitten, niin ei tarvitse kenenkään sitten miettiä, että kuinka ottaa puheeksi...”*

Jokainen haastateltava tunnistaa elämästään tilanteita, jossa rikostausta ja siitä kertominen tai sen esilletulo ovat vaikuttaneet negatiivisesti elämään. Stigman kokemuksia on koettu enimmäkseen yksityiselämässä ja viranomaiskohtauksissa. Negatiivisista kokemuksista huolimatta osa haastateltavista kokee, että rikostaustastaan ja elämästään on hyvä puhua avoimesti ja enemmän, jotta ennakkoluulot ja rikostaustaisia kohtaan kohdistuva stigma vähenisivät. Osa toimii näin ollen aktiivisesti esimerkiksi sosiaalisessa mediassa pyrkien vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja laajempaan muutokseen.

H4: *”Mä yritän olla semmoinen ihminen, joka on stigmaton ja ei ajattele siitä semmoista, että nyt mun identiteetti on ihan muu ja se mitä se mun menneisyys on nii ku ollut niin se ei määrittele mua tänä päivänä. — Mä ihan otin tämän tatuoinnin naamaan niin mun puoliso sanoi, että ”ootko valmis stigmaan?” Mä sanoin, että joo.”*

Kertomuksissa nousee esille, että stigmaa ei pystytä täysin poistamaan tai välttämään, mutta siihen voidaan suhtautua tietoisena ja hallittuna osana identiteettiä. Menneisyyden hyväksymisen lisäksi haastateltavat käyttävät menneisyyttään aktiivisesti resurssina omassa elämässään esimerkiksi työssä suoriutumisessa. Stigma ja siihen liittyvät oletukset eivät toimi pelkästään esteinä ja rajoittavina tekijöinä elämässä, vaan mahdollisuuksina vaikuttaa, oikaista väärinkäsityksiä ja rakentaa omaa asiantuntijuuttaan.

H1: *”...jos on jotain sellaista, missä mä voin käyttää sitä hyödyksi, esimerkiksi sitä mun taustaa eli joku vaikka haluaa jotain tietoa siitä asiasta tai on kyse, että puhutaan vaikka päihdeongelmasta ja mä haluan kertoa oman mielipiteeni ja ajatukseni asioista, koska ihmisillä on aika usein sellaisia oletuksia ja just tätä stigma-ajattelua, mitä tässäkin ehkä haetaan, niin mä haluan kertoa oman*

mielipiteeni ja ajatukseni... ja myös ehkä tänä päivänä on vähän sellaista ammatillista ylpeyttä...”

Rikostaustaisiin kohdistuvan stigman nähdään syntyvän pitkälti tietämättömyydestä ja sosiaalisen median vaikutuksesta. Stigma ei näyttäydy ainoastaan yksilöllisinä kokemuksina, vaan sen nähdään olevan myös rakenteellista näyttäytyen konkreettisesti arjen kohtaamisissa ja palveluissa. Kertomuksissa korostuvat rakenteellisen stigman muodot, jossa systemaattiset ja usein tiedostamattomat käytännöt asettavat rikostaustaiset huonompaan asemaan muihin verrattaessa. Haastateltavat kuvasivat erilaisia tilanteita, jossa esimerkiksi terveydenhuollossa haastateltavat nähtiin vain päihteiden väärinkäyttäjinä, koulusta irtisanottiin jälkikäteen rikosrekisterin perusteella tai esimerkiksi poliisit pysäyttivät ja tutkivat aina nähdessään aiemmin tuomitun odottaen huumeiden hallussapitoa.

H1: ” – oltiin jotain näitä talkoohommia tekemässä – muistan, että siellä on ollut silloin kerran, että kun meillä on tatuointeja, niin oletettiin et me ollaan linnakundeja. – vieraat ihmiset tulee kommentoimaan niin ku meidän työtä meidän ulkonäön perusteella – ”.

H4: ”... mutta sitten työn kautta huomaan paljon sitä semmoista stigmaa, mitä noilla ihmisillä on. Että miten niitä esimerkiksi kohdellaan siellä. Se on hyvin epätasa-arvoista se kohtelu ja se semmoinen stigmanen käyttäytyminen, että toiset saa eri lailla palveluja kuin toiset. Ja mä oon ruvennut vähän miettimään, että se on semmoisesta tietämättömyydestä.”

Stigman voidaan nähdä sosiaalisena ja emotionaalisena prosessina, joka ei rajoitu yksittäisiin tilanteisiin, vaan kietoutuu vuorovaikutukseen ja siihen, miten rikostaustaiset kokevat tulevansa nähdyksi ja kohdelluiksi. Sosiaalinen ulottuvuus ilmenee siten, miten stigma rakentuu muiden ihmisten reaktioiden ja toiminnan kautta. Pelkkä oletus muiden kielteisistä asenteista voi synnyttää sisäistä varuillaan oloa ja johtaa tilanteiden välttelyyn. Näin stigma nähdään myös dynaamisena prosessina, jossa sosiaaliset merkitykset ja yksilön tunne-elämä kietoutuvat toisiinsa.

H5: *”Semmoista niin ku, että, että meitä ei aina sillä tavoin arvosteta, että se o... se on vaan joku saatanan kokemusasiantuntija.”*

Kielellisessä tarkastelussa voidaan havaita, miten haastateltavat näkevät stigman aktiivisena kokemuksiin ja päätöksiin vaikuttavana tekijänä, joka muokkaa identiteettiä ja sisäistä toimijuutta. Stigmaan liittyviä kokemuksia rakennetaan kertomuksissa usein vastakkainasettelujen avulla, jossa ”me rikolliset” ja ”ne muut” erotetaan yhteiskunnan välillä. Tällainen kielellinen jaottelu tuo esiin kuvan yhteiskunnasta, jossa kaikkia ei nähdä tasavertaisina. Toistuvat metaforat, kuten ”ulkopuolinen” tai ”narkkari” luovat konkreettista kuvaa stigman pysyvyydestä ja sen osuudesta osana haastateltavien identiteettiä. Lisäksi kirosanon käyttö vahvistavat tunnekokemuksia stigmasta ja sen pysyvyydestä. Preesensin käyttö, kuten ”kohdellaan eri tavalla” paljastavat stigman sosiaalista todellisuutta ja sen kokemista tänä päivänäkin.

Vastapainona analyysissä nousee myös keinoja, joilla haastateltavat pyrkivät haastamaan stigmaa. Itseironian ja huumorin kautta stigmaan otetaan etäisyyttä ja omaa identiteettiä rakennetaan auttajana ja selviytyjänä. Lisäksi kertomuksissa havaittava narratiivinen kaari menneisyyden rikollisuudesta nykyhetken muutoksiin toimii kielellisenä strategiana, joka luo kuvaa kehittyvästä identiteetistä eikä vain pysyvästi leimattuna. Kielellinen aineisto kahden todellisuuden välillä osoittaa, että stigma ei ole pelkästään ulkoapäin määräytyvä sosiaalinen luokitus, vaan myös identiteettityön keskiössä oleva prosessi, jota yksilöt pyrkivät aktiivisesti kielellisten keinojen kautta haastamaan.

Useat haastateltavat ovat kokeneet stigman vähentyneen uudenlaisen rikoksettoman elämän vakiintuessa. Identiteettiä rakennetaan kuitenkin edelleen aktiivisesti ja arjen vuorovaikutustilanteissa syrjinnän kokemukset tuovat esiin sosiaalisen statuksen ja minäkuvan haavoittuvaisuuden.

H3: *”Kyllä mä niin ku huomasin niis muis työntekijöis, et ehkä he saatto kohdella mua vähän eri tavalla, vaikka he ei tehny sitä tarkoituksella tai pahalla tai muuta. – ehkä siinä välissä tunti ittees jotenkin aika paljon pienemmäks kuin he... ”.*

Yhteenvetona voidaan todeta, että haastateltavien kertomuksissa stigma näyttäytyy moniulotteisena ilmiönä, joka rakentuu sosiaalisissa rakenteissa ja kielen tasolla subjektiivisena kokemuksena. Stigma heijastuu negatiivisesti haastateltavien identiteettiin, mutta samaan aikaan kielellisillä keinoilla, kuten huumorilla ja narratiivisilla rakenteilla, minäkäsitystä ja identiteettiä rakennetaan uudelleen. Menneisyyden leimaa ei voida koskaan täysin välttää, mutta sitä voidaan hallita ja kääntää osaksi toimijuutta sekä ammatillista asiantuntijuutta.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

5.1 Tutkimuksen keskeiset havainnot ja johtopäätökset

Tämän tutkimuksen perusteella vankilasta vapautuneet ovat onnistuneet suhteellisen helposti integroitumaan työelämään vankilataustoistaan huolimatta. Tie vakituisiin tai määräaikaisiin työsuhteisiin on kulkenut pääosin oppisopimuksen, palkkatuen tai työkokeilujen kautta. Työllistyminen on ollut erityisen tehokasta sellaisille sosiaalialoille, joissa taustalla ei ole ollut väliä rekrytoinnissa tai sen on katsottu jopa eduksi työssä menestymiseen. Tämä havainto on ristiriidassa tutkimuskirjallisuudessa esiintyviin tutkimustuloksiin, joissa väistämättä todetaan vankilataustan vaikeuttavan työelämään integroitumista (mm. Ahmed & Lång, 2017; Pager, 2003). Työelämä näkyy tämän tutkimuksen aineistossa merkittävänä osana arkea, joka on auttanut vankilasta vapautuneita muovaamaan identiteettiä sekä toimimaan eräänlaisena käännekohtana desistanssiprosessissa. Tämän tutkimuksen aineistossa desistanssiprosessin käännekohtina korostuvat identiteetin muovautuminen ja aktiivinen toimijuus. Työn merkityksellisyyden kokeminen näyttäytyy keskeisenä tekijänä, ja oman aseman hyödyntäminen vaikutuskeinona ilmenee esimerkiksi ennakoluulojen haastamisessa ja heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien ihmisten aseman vahvistamisessa, esimerkiksi sosiaalisen median avulla.

Rikollisuudesta irtautuminen näyttäytyy yksilöllisenä ja laajana prosessina, jota ei koeta koskaan täysin valmiiksi. Rikollisuuden kierre on alkanut lapsuudessa tai varhaisessa nuoruudessa, ja menneisyys päihteiden kanssa on ollut yhteinen yhdistävä tekijä. Ympäristön vaikutuksesta nuoruudessa alkanut päihteiden käyttö on johtanut erilaisiin rikoskierteisiin. Päihteiden käyttö ja rikollinen elämäntapa vakiintuivat normeiksi, kunnes pohjakokemuksen myötä halu muuttaa itseänsä ja elämää tuli keskeiseksi. Yrityksiä muutokseen on saattanut olla taustalla useita, mutta oikea muutos koettiin alkavan silloin, kun halu muutokseen lähti itsestä. Sisäisen motivaation avulla apua uskallettiin ja osattiin hakea sekä vastaanottaa. Jokaisella on ollut oma henkilökohtainen syy sisäisen motivaation muodostumiseen. Keskeisimpiä syitä ovat olleet halu todistaa itselle kykenevänsä muuttumaan, tahto elää päihteetöntä elämää sekä pyrkimys ja halu päästä eroon voimakkaan pahanolon tuntemuksista ja epätoivosta.

Vaikka työllistyminen on tapahtunut suhteellisen nopeasti ja helposti rikostaustasta huolimatta, stigma nousee tutkimustuloksissa vahvasti esille. Stigman kokeminen ilmenee joka suoraan tai epäsuorasti, ja se näyttäytyy monilla edelleen nykypäivänäkin. Stigman kokemukset ovat vahvimmin näyttäytyneet julkishallinnon palveluissa, kuten terveydenhuollon ja poliisin palveluissa. Näiden lisäksi stigma on ilmennyt sosiaalisissa suhteissa, mikä on johtanut varauksellisuuteen taustasta puhuessa. Taustasta ollaan valmiimpia puhumaan silloin, kun se koetaan olevan hyödyksi tai avuksi toiselle osapuolelle. Rikostaustan mahdolliset negatiiviset vaikutukset ja riskit tunnistetaan, mikä jakaa suhtautumisen kahtia: osa pitää menneisyytensä omana tietonaan mahdollisten hankaluuksien välttämiseksi, kun taas toiset pyrkivät aktiivisesti rikkomaan rikostaustaan kohdistuvaa stigmaa jakamalla kokemuksiaan ja ajatuksiaan avoimesti. Tämä tuo myös esille, miten stigma ei ainoastaan vaikuta sosiaaliseen vuorovaikutukseen, vaan myös muokkaa sitä, miten menneisyyttä esitellään ja miten identiteettiä rakennetaan suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan.

Tutkimuksen tulokset ovat monessa asiassa yhdenmukaisia aiempiin tutkimustuloksiin, mutta myös ristiriitaisia tutkimustuloksia on havaittavissa. Tutkimustuloksia yhdistää havainto siitä, että desistanssi näyttäytyy monimuotoisena ja yksilöllisenä prosessina. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat desistanssin olevan laaja, yksilökohtainen prosessi, johon vaikuttavat sosiaaliset, ympäristölliset ja yhteiskunnalliset tekijät (Laub & Sampson, 2001). Desistanssiprosessin lähtökohtana on sisäinen motivaatio, mikä nousee vahvasti esiin myös tämän tutkimuksen tuloksissa.

Aiemmat tutkimustulokset osoittavat, että vankilasta vapautuneilla on huomattavasti vaikeampaa integroitua työelämään rikostaustan tuoman stigman vuoksi (mm. Pager, 2003). Tämä havainto ei ole yhtenäinen tämän tutkimuksen tulosten kanssa, sillä työllistyminen on tapahtunut suhteellisen nopeasti ja ilman ilmeisiä negatiivisia vaikutuksia rikostaustasta. Tutkimukseni tuo näin ollen uudenlaisen näkökulman yhteiskunnalliseen ja tieteelliseen keskusteluun. Se osoittaa, että rikostausta ei automaattisesti estä työllistymistä, vaan työllistymismahdollisuuksiin voivat vaikuttaa voimakkaasti myös ala, konteksti ja yksilön oma toimijuus. Tutkimus haastaa myös

oletuksia stigman pysyvyydestä, sillä stigmaa rikostaustasta ei voida nähdä pysyvänä eikä yksilön osallistumista työelämään estävänä tekijänä. Tästä huolimatta stigma voidaan kuitenkin tunnistaa edelleen läsnäolevaksi ja monitasoiseksi ilmiöksi, joka näyttäytyy yksilöllisesti eri tilanteisessa.

Aiemmissa tutkimuksissa sisäistä motivaatiota on tarkasteltu usein osana psykologisia tekijöitä, jotka tukevat rikollisuudesta irtaantumista, mutta sen rooli on jäänyt monissa teorioissa toissijaiseksi suhteessa ulkoisiin muutosta edistäviin tekijöihin, kuten perheeseen tai työhön (Sampson & Laub, 2001; Farrall, 2005). Tutkimukseni tulokset vahvistavat kuitenkin näkemystä, että sisäinen motivaatio toimii voimavarana, joka ylläpitää desistanssia, vaikka ulkoiset olosuhteet, kuten stigma, epäluottamus ja epävarmuus, haastaisivat muutosta. Tutkimustuloksissani sisäinen motivaatio nähdään vahvasti olevan yhteydessä identiteetin uudelleenrakentamiseen. Tämä havainto on yhtenäinen erityisesti Decin ja Ryanin (2000) itsemääräämisteorian kanssa, jonka mukaan sisäinen motivaatio rakentuu autonomian, kyvykkyyden ja yhteisöllisyyden kokemuksista. Tutkimuksessani nämä eivät ilmene kuitenkaan pelkästään psykologisina tiloina, vaan narratiivisina valintoina ja tapoina kertoa itsestään, menneisyydestään ja tulevaisuudestaan.

5.2 Tutkimusprosessin arviointi ja jatkotutkimusehdotukset

Tutkimusprosessia arvioidessani koen, että toisenlaisilla valinnoilla tutkimuksen toteutus olisi voinut onnistua paremmin. Alkuperäisenä tarkoituksenani oli ollut tutkia rikostaustaisten kohtaamaa stigmaa työelämää integroitumisessa, ja tähän liittyen muotoilin puolistrukturoidun teemahaastattelurungon. Haastattelujen jälkeen huomasin, että alkuperäiset tutkimuskysymykseni eivät ole enää valideja, jolloin jouduin muotoilemaan tutkimuskysymykseni uudelleen. Haastattelukysymykset olisi voitu siis muotoilla kohdennetummin. Toisaalta aiemmat tutkimustulokset ovat yhdensuuntaisia sen suhteen, miten rikostaustaisia syrjitään työmarkkinoilla enemmän, jolloin en osannut itse kyseenalaistaa hypoteesia.

Tutkimuksessani rajoittavaksi tekijäksi nousee lisäksi haastateltavien rajallinen määrä. Pieni otos rajoittaa tulosten yleistettävyyttä ja tekee yksittäisistä kertomuksista korostuneen merkityksellisiä kokonaisanalyysin kannalta. Haastateltavien kokemukset eivät pyri edustamaan kaikkien vankilasta vapautuneiden kokemuksia. Vaikka haastateltavien rajallinen määrä voidaan nähdä heikkoutena, voidaan sen nähdä samalla mahdollisuutena syvällisempään tulkintaan ja yksilöllisten kokemusten tarkasteluun, mikä on myös laadullisen tutkimuksen keskeinen vahvuus. Haastateltavien rajallinen määrä on edellyttänyt minulta tutkijana erityistä herkkyyttä tulosten esittämisessä, sillä yksittäisten narratiivien kautta en voi tehdä ehdottomia väitteitä koko ilmiöstä, mutta tulosten avulla voidaan tuottaa arvokasta tietoa siitä, miten rikostaustaiset itse merkityksellistävät esimerkiksi identiteetin muutosta ja desistanssia. Näin ollen aineiston rajallisuus toimii sekä rajoittavana tekijänä että tutkimuksen syvyyttä lisäävänä tekijänä. Huomionarvoisena seikkana toimii myös se, että haastatteluista kertyi runsaasti aineistoa ja aineistoa ei koettu missään vaiheessa liian vähäiseksi.

Tämän tutkimuksen tarpeellisuudelle voidaan esittää useita perusteluja. Ensinnäkin tutkimusaihe on mielenkiintoinen ja suhteellisen vähän tutkittu erityisesti Suomessa, mutta muuallakin maailmassa. Vankilasta vapautuneet muodostavat marginaalisen ryhmän, johon väistämättä kohdistuu usein syrjintää ja leimautumista suoralla tai epäsuoralla tavalla. Lisäksi yhteiskunnallisesti ajateltuna päihdetaustaisilla on usein haasteita saada riittävää hoitoa addiktioon. Tämän tutkimuksen avulla heidän äänensä voidaan saada kuuluviin. Tutkimuksen analyysin kannalta Langdridgen kriittinen narratiivinen analyysi oli vaativa ja pitkäkestoinen analyysiprosessi, mutta sen avulla pystyin paneutumaan haastatteluaineistoihin syvällisesti. Kriittinen narratiivinen analyysi soveltuu tutkimuskysymysten ja aineiston luonteen näkökulmasta tutkielman metodologiseksi lähestymistavaksi, sillä sen avulla juuri haastateltavien kokemukset saadaan esille. Haastattelujen ja analyysin pohjalta onnistuttiin myös vastaamaan haluttuihin tutkimuskysymyksiin, ja lisäksi tutkimus onnistui herättämään jatkotutkimusideoita.

Tutkimuksessa on pyritty varmistamaan systemaattinen ja suunnitelmallinen eteneminen. Aineiston keruu ja analyysi etenivät vaiheittain, ja tutkimusprosessin aikana tehdyt muutokset tutkimuskysymyksiin osoittavat joustavuutta ja kykyä mukautua aineiston

tarjoamiin mahdollisuuksiin. Tutkimustuloksista saatiin uudenlaisia ja jopa ristiriitaisia näkökulmia aiempiin tutkimuksiin verraten, joka luo erinomaisen pohjan jatkotutkimusideoille. Lisäksi tutkimuksesta voidaan soveltaa käytännön toimenpiteitä, joiden avulla voidaan tukea rikostaustaisen hyvinvointia ja yhteiskuntaan integroitumista.

Tutkimuksen eettisyys on ollut keskeinen huomioon otettava näkökulma koko tutkimusprosessin ajan alusta loppuun. Haastateltavien anonymiteetti on turvattu muuttamalla tunnistetietoja siten, ettei haastateltavia voida tunnistaa. Osallistuminen on ollut täysin vapaaehtoista, ja haastateltavilla on ollut oikeus keskeyttää tutkimus missä tahansa vaiheessa tai olla vastaamatta haastattelukysymyksiin ilman seurauksia. Haastattelutilanteessa pyrittiin kysymysten muotoilujen avulla ja tilannetaujan avulla välttämään epämukavuutta ja edistämään turvallista ympäristöä keskustelulle. Tutkimusetiikan periaatteita on noudatettu koko tutkimusprosessin ajan.

Tutkimusprosessin aikana oma roolini tutkijana on ollut keskeinen aineiston tulkinnan ja merkitysten rakentumisen näkökulmasta. Olen analysoinut omaa tutkija-asemaani ja ennakko-oletuksiani sekä reflektoinut niitä analyysiprosessin aikana. CNA-menetelmässä tutkijan oma asema ja käsitykset voivat vaikuttaa tulosten tulkintaan. Olen pyrkinyt pitämään analyysissä aineistolähtöisyyttä siten, että haastateltavien kertomukset ohjaavat merkitysten rakentumista, eivätkä omat ennakko-oletukseni vaikuta siihen, millaisia tulkintoja nostan esiin. Samalla olen tietoisesti reflektoinut omaa rooliani ja vaikutustani tutkimusprosessissa, sillä Langdridgen (2007) mukaan tutkijan asema on olennainen osa tulkinnallista analyysia. Reflektiivinen työskentelyni on näkynyt aineiston käsittelyssä ja narratiivien kirjoittamisessa. Refleksiivinen ote tukee tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä, sillä se auttaa varmistamaan, että narratiivit tulevat haastateltavien näkökulmista esitetyiksi, mutta samalla mahdollistaen tulkinnallisen analyysin ja merkitysten avaamisen.

Tutkimuksella on sekä teoreettista että käytännöllistä hyötyä. Teoreettisesti tutkimus syventää ymmärrystä rikollisuudesta irtaantumisesta narratiivisen ja kokemuksellisen näkökulman kautta. Hyödyntämällä kriittistä narratiivista analyysia tutkimus tuo

näkyväksi, miten kertomukset rakentuvat suhteessa normeihin, odotuksiin ja identiteettityöhön. Tutkielmani sitoo yhteen keskeisiä teoreettisia viitekehyksiä, kuten sisäisen motivaation teorian, desistanssiteorian sekä stigmaan liittyvän tutkimuksen, ja siten vahvistaa näiden välistä vuoropuhelua. Käytännöllisesti tutkimus tarjoaa tietoa rikosseuraamusalan, sosiaalipalvelujen ja kolmannen sektorin työssä. Lisäksi tutkimus pyrkii tuottamaan tieteellistä tietoa niin osallistujille kuin laajemmin myös yhteiskunnalle. Haastattelut ja niiden analyysit tarjoavat ymmärrystä stigman vaikutuksesta ja työelämään integroitumisen mahdollisuuksista samalla korostaen, miten menneisyyttä voi käyttää voimavarana uuden identiteetin rakentamisessa.

Jatkotutkimusideoita heräsi tutkimusprosessin aikana sekä sen jälkeen. Mielestäni olisi hyvä tutkia laajemmin Suomessa ja muualla vankilasta vapautuneiden kokemuksia työelämään integroitumisessa sekä selvittää, vaikuttaako rikostausta negatiivisesti työllistymiseen. Tutkimusta voisi syventää entisestään vertailemalle esimerkiksi eri alojen, sukupuolten, rikostyyppin ja/tai vankeuden keston mukaan. Lisäksi tulevaisuudessa olisi kiinnostavaa tarkastella, miten sisäisen motivaation muutos ilmenee eri vaiheissa ja miten sitä voitaisiin tukea systemaattisemmin. Pitkittäistutkimusten avulla voitaisiin syventyä siihen, miten rikostaustasta irtaantuminen muuttuu ajan myötä, ja millaiset tuen muodot ovat pitkäaikaisesti vaikuttavia.

Tämä tutkimus antaa äänen ryhmälle, jota kuullaan harvoin omista lähtökohdistaan käsin. Tutkimus osoittaa, että rikollisuudesta irtaantuminen on jatkuva ja monitasoinen prosessi, jossa yksilön oma tahto, sosiaaliset suhteet, työelämä ja vankilataustaan liittyvä stigma kietoutuvat toisiinsa. Tarve tulla hyväksytyksi, nähdyksi ja kohdatuksi ilman leimaa nousi jokaisessa haastattelussa esiin tavalla tai toisella. Jokainen kertomus muistuttaa, ettei menneisyys määritä tulevaisuutta, vaan toimii lähtökohtana, jonka pohjalta yksilö voi rakentaa itse elämänsä suunnan. Tutkimus korostaa, että rikostaustan ei tulisi pysyvästi määrittää yksilön elämää, vaan sen tulisi mahdollistaa muutosta.

LÄHTEET

- Ahmed, A. M., & Lång, E. (2017). The employability of ex-offenders: A field experiment in the Swedish labor market. *IZA Journal of Labor Policy*, 6.
<https://doi.org/10.1186/s40173-017-0084-2>
- Basto-Pereira, M., Farrington, D. P., & Maciel, L. (2024). Unraveling the Sequences of Risk Factors Underlying the Development of Criminal Behavior. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 10, Article 2.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.
- Bushway, S. D., & Apel, R. (2012). A signaling perspective on employment-based reentry programming: Training completion as a desistance signal. *Criminology and Public Policy*, 11(1), 21-50. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00786.x>
- Clarkeburn, H., & Mustajoki, A. (2007). *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Vastapaino.
- Costello, B. J., & Laub, J. H. (2020). *Social Control Theory: The Legacy of Travis Hirschi's Causes of Delinquency*. *Annual Review of Criminology*, 3, 21–41.
<https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041527>
- Cullen, F. T., Jonson, C. L., & Nagin, D. S. (2011). Prisons Do Not Reduce Recidivism: The High Cost of Ignoring Science. *The Prison Journal*, 91(3_suppl), 48S-65S. <https://doi.org/10.1177/0032885511415224>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Dejours, C., & Deranty, J. P. (2010). The centrality of work. *Critical Horizons*, 11(2), 167–180. <https://doi.org/10.1558/crit.v11i2.167>
- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino.
- Farmer, J. F. (2018). Polemics on the Etiology of Juvenile Delinquency: A Review of Some Multiple-Perspective Attacks on Travis Hirschi's Social Bonding Theory. *Issues in Social Science*, 6(2), 69–83.

- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. University of Chicago Press.
- Giordano P., Cernkovich S. & Rudolph, J. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990–1064. <https://doi.org/10.1086/343191>
- Goffman, E. (1970). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity* (Repr.). Penguin.
- Healy, Deirdre. (2010). *The Dynamics of Desistance: Charting Pathways Through Change*. Willan Publishing, (b).
- Heikkinen, H. 2010. Narratiivinen tutkimus — todellisuus kertomuksina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 143–159.
- Heikkinen, H. 2008. Narratiivisuus – ei yksi vaan monta tarinaa. Teoksessa H. Heikkinen & L. Syrjälä (toim.) *Minussa elää monta tarinaa*. Kirjoituksia opettajuudesta. Helsinki: Kansanvalistusseura, 184–197.
- Helsingin yliopisto. (2023). Rikollisuuden kustannukset Suomessa. HELDA. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/ae8481e4-d9c1-437e-8934-1589fd311044/content>
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California press.
- Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2022). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö* ([2. painos]). Gaudeamus.
- Hänninen, V. (2018). *Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä*. Teoksessa Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, 188–208. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- KRIS. (n.d.). *Etusivu*. <https://kris.fi>
- Laine, R., Aaltonen, M., Martikainen, P. & Myrskylä, M. (2024) *Industry-specific Labour Demand, Post-prison Employment and Recidivism – Evidence from Finland*. *Journal of Quantitative Criminology*. <https://doi.org/10.1007/s10940-024-09599-y>

- Langdridge, D. (2007). *Phenomenological psychology: Theory, research, and method*. Pearson Education.
- Laub, John H. & Sampson, Robert J. (2001). *Understanding Desistance from Crime*. Crime and Justice: A Review of Research. University of Chicago Press 28, 1–69. <https://doi.org/10.1086/652208>
- Maruna, Shadd. (2004). The Liverpool Desistance Study and Probation Practice: Opening the Dialogue. Probation Journal. 51. 221-232. <https://doi.org/10.1177/0264550504045899>
- Maruna, S. & Farrall, S. (2004). *Desistance from Crime: A Theoretical Reformulation*. Kolner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie, 43, 171–194.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10430-000>
- McNeill, F. , Farrall, S., Lightowler, C. and Maruna, S. (2012) *How and why people stop offending: discovering desistance*. Other. Institute for Research and Innovation in Social Services.
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39-62. <https://doi.org/10.1177/1748895806060666>
- Metsämuuronen, J. (2008). *Laadullisen tutkimuksen perusteet* (3. uud. p.). International Methelp.
- Moore, K. E., Stuewig, J. B., & Tangney, J. P. (2015). The Effect of Stigma on Criminal Offenders' Functioning: A Longitudinal Mediation Model. *Deviant Behavior*, 37(2), 196–218. <https://doi.org/10.1080/01639625.2014.1004035>
- Mourão, A., Sousa, M., Ferreira, M., Gonçalves, L., Caridade, S., & Cunha, O. (2025). Beyond Recidivism: A Systematic Review Exploring Comprehensive Criteria for Successful Reintegration After Prison Release. *Criminal Justice and Behavior*, 52(8), 1173-1199. <https://doi.org/10.1177/00938548251335322>
- Page, R. M. (1984). *Stigma*. Routledge.
- Pager, D. (2003). *The Mark of Criminal Record*. Northwestern University. American Journal of Sociology, 108(5), 937–975 <https://doi.org/10.1086/374403>

- Puusa, A., Juuti, P., & Aaltio, I. (2020). Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage Publications, Inc.
- Rikosseuraamuslaitos. (n.d.) Työtoiminta ja opiskelu. Haettu 29.3.2025, osoitteesta <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/tyontekojaopiskelu.html>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Salovaara, U., Pirttilahti, H., Lindström, J., Kaarakka, O., Nikula, K., laitos, Y. j. f., & Philosophy, D. o. S. S. a. (2023). *Rikostausta, häpeä ja tunnustus: Kokemuksia rikostaustaisten kohtaamisesta*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. *Crime & Delinquency*, 39, 396. <https://doi.org/10.1177/0011128793039003010>
- Segeren, M., Fassaert, T., De Wit, M., & Popma, A. (2020). Constellations of youth criminogenic factors associated with young adult violent criminal behavior. *Crime Science*, 9(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40163-020-0111-2>
- Sheppard, A., & Ricciardelli, R. (2020). Employment after prison: Navigating conditions of precarity and stigma. *European Journal of Probation*, 12(1), 34–52. <https://doi.org/10.1177/2066220320908251>
- Suzuki, M., Sagara, S., Yamawaki, N., & Hashiba, N. (2024). A path to tertiary desistance: A qualitative metasynthesis. *Punishment & Society*, 27(2), 360–379. <https://doi.org/10.1177/14624745241264298>
- Tuomi, J., Sarajärvi, A., & Tammi. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tyni, S. & Blomster, P. (2012). Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? *Yhteiskuntapolitiikka*, 77(6), 634–643.
- Ugelvik, T. (2020). *The transformative power of trust: Exploring tertiary desistance in reinventive prisons*. *The British Journal of Criminology* 62 (3), 623–638.

- Uggen, C. (2000). *Work as a turning point in the life course of criminals: A prospective study of the effects of work on crime*. American Sociological Review, 65(4), 529–546.
- Valli, R., Aaltola, J., Valli, R., & Aaltola, J. (2015). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (4. uud. p.). PS-kustannus.
- Viikki-Ripatti, Sari. (2011). “*Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena*.” Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Lindeborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011.

LIITTEET

Liite 1. Viestiliite opinnäytetyön toteutukseen liittyen

Liite 2. Haastattelurunko

Liite 3. Tutkimuslupa haastatteluun osallistumisesta

Liite 4. Tutkimuslupa opinnäytetyöhön (KRIS ry)

Liite 1. Viestiliite opinnäytetyön toteutukseen liittyen

Hei,

Tässä kirjoittelee Jenni Jokinen. Olen gradua vaille valmis hallintotieteiden maisteri hallintotieteiden ja johtamisen tutkinto-ohjelmasta Lapin yliopistosta. Pääaineenani luen johtamisen psykologiaa ja olisin kiinnostunut kirjoittamaan graduni vankilasta vapautuneiden sosiaalisesta stigmasta ja sen vaikutuksesta työelämään integroitumisessa. Tutkimuskysymyksiksi olen miettinyt seuraavia:

Miten vankilasta vapautuneet kokevat sosiaalisen stigman työelämään integroitumisessa? Mitkä tekijät edistävät tai estävät vankilasta vapautuneiden onnistunutta työelämään integroitumista?

Etsin tutkimukseeni haastateltavaksi vankilasta vapautuneita, jotka olisivat kiinnostuneita jakamaan kokemuksiaan aiheeseen liittyen. Haastattelut toteutettaisiin täysin luottamuksellisesti ja anonymisti, ja ne painottuvat yksilön omiin kokemuksiin sekä näkemyksiin työelämään palaamisen tukemisesta. Tutkimuskysymykset voivat muuttua, jos ne eivät vastaa alkuperäisiin kysymyksiin.

Haastateltavien löytäminen on osoittanut haasteelliseksi, joten pohdin, olisiko mahdollista tehdä yhteistyötä kanssanne haastateltavien löytämiseksi. Haastateltavia tarvitsisin noin 5-8 henkilöä. Tutkimus toisi arvokasta tietoa vankilasta vapautuneiden kokemuksista ja sosiaalisesta stigmasta sekä siitä, miten vankilasta vapautuneiden tilannetta voitaisiin helpottaa työelämään palaamisen näkökulmasta. Tutkimuksen mahdollinen toteuttaminen riippuu haastateltavien löytämisestä, joten toivoisin mahdollisimman pian vastausta siihen, pystyisittekö auttamaan tämän tutkimuksen toteuttamisessa haastateltavien löytämisen osalta. Ymmärrän aiheen arkaluontoisuuden, joten pohdin sitä, että organisaationne voisi välittää tietoa tutkimuksesta kiinnostuneille, jolloin henkilökohtaisia tietoja ei tarvitsisi välittää etukäteen.

Kiitos etukäteen jo ajastanne! Toivon, että viestini on tavoittanut oikean henkilön asian tiimoilta. Vastaan mielelläni mahdollisiin kysymyksiin aiheesta. Toivottavasti kuulen Teistä pian.

Ystävällisin terveisin

Jenni Jokinen

Opiskelija, hallintotieteiden ja johtamisen tutkinto-ohjelma

Lapin yliopisto

puhelinnumero

Liite 2. Haastattelurunko

Tausta ja vankilakokemus

1. Miten kuvailisit nykyistä elämäntilannettasi?
2. Millä alalla olet työskennellyt ennen vankeustuomiotasi? / Millaisia työtehtäviä olet tehnyt ennen tuomiotasi?
3. Millainen koulutustausta sinulla on?
4. Voisitko kertoa omasta taustastasi ja elämäntilanteestasi ennen rikosta? Mitkä tekijät mielestäsi vaikuttivat siihen, että päädyit rikoksen tekemiseen, ja millainen polkusi on ollut siitä lähtien, vankilatuomion aikana ja vapautumisen jälkeen?
5. Miten vankeustuomiosi on vaikuttanut henkilökohtaiseen identiteettiisi? Onko se vaikuttanut tulevaisuuden suunnitelmiisi?
6. Piditkö yllä tai kehititkö osaamistasi vankilassa olon aikana? Jos kyllä, miten?

Työelämä ja työllistymisen haasteet

1. Millainen on tämänhetkinen työllisyystilanteesi? Voitko kertoa tarkemmin, mitä teet työksesi?
2. Koetko, että tuomiosi pituus tai ajankohta on vaikuttanut työllistymiseesi?
3. Millaisia tavoitteita sinulla on työelämäään liittyen vapautumisesi jälkeen?
4. Kerrotko avoimesti työnhaussa rikostaustasi? Miksi / Miksi et?
5. Oletko kohdannut positiivisia tai kannustavia kokemuksia työnhaussa tai työelämässä vankilataustastasi huolimatta?

Sosiaalinen stigma ja ennakkoluulot

1. Mitkä tekijät ovat auttaneet sinua löytämään töitä tai integroitumaan työelämään?
2. Onko sinulla ollut kokemuksia syrjinnästä tai ennakkoluuloisesta kohtelusta työnhaussa tai koulutuksessa? Jos on, millaisia?

3. Oletko huomannut ennakkoluuloja työkavereiden tai muiden taholta? Jos kyllä, millaista?
4. Oletko huomannut, että stigma vaikuttaa enemmän tiettyihin työtehtäviin tai aloihin kuin toisiin?

Työelämään integroituminen

1. Oletko saanut tukea työelämään tai työnhakuun vapautumisesi jälkeen? Jos kyllä, millaista tukea ja miltä taholta?
2. Mitkä tekijät ovat auttaneet sinua löytämään töitä tai integroitumaan työelämään?
3. Onko jonkin tietty taho tai henkilö ollut erityisen merkityksellinen työelämäsi tukemisessa? Jos kyllä, mikä/kuka?
4. Millaiset tukipalvelut vankilasta vapautuneille ovat olleet hyödyllisiä, ja miten niitä voitaisiin kehittää?
5. Miten työnantajat voisivat konkreettisesti tukea vapautuneiden integroitumista työelämään?

Muut

1. Millaisia neuvoja antaisit itse vankilasta vapautuneille henkilöille, jotka yrittävät löytää paikkaansa työelämässä ja yleisesti yhteiskunnassa?
2. Haluaisitko lisätä jotain, mitä haastattelussa ei ole tullut esiin, mutta olisi tärkeää aiheen kannalta?

Liite 3. Tutkimuslupa haastatteluun osallistumisesta

Tutkimuslupa: Suostumus osallistua tutkimushaastatteluun.

Tutkimusaihe: Vankilasta vapautuneiden kokemukset sosiaalisesta stigmasta työelämään integroitumisessa.

Tutkija: Jenni Jokinen, hallintotieteiden ja johtamisen tutkinto-ohjelma, pääaine johtamisen psykologia

Ohjaaja: *Ohjaajan nimi ja yhteystiedot`*

Tutkimuksen tarkoitus:

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia vankilasta vapautuneiden kokemuksia sosiaalisesta stigmasta työelämään integroitumisessa. Tutkimus keskittyy erityisesti siihen, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia vapautuneet kohtaavat työllistymisessä. Tavoitteena on saada arvokasta tietoa siitä, miten vankilasta vapautuneiden työhön ja yhteiskuntaan integroitumista voidaan tukea paremmin. Tutkimustulokset julkaistaan osana pro gradu -tutkielmaa.

Osallistumisen vapaaehtoisuus:

Osallistuminen tutkimukseen on täysin vapaaehtoista, ja voit kieltäytyä osallistumasta tai peruuttaa osallistumisesi missä vaiheessa tahansa ilman seurauksia. Haastattelun aikana sinulla on oikeus jättää vastaamatta kysymyksiin, joihin et halua vastata, ja voit keskeyttää haastattelun milloin tahansa.

Aineiston käsittely ja säilytys:

Haastattelut tallennetaan tiedostoina, jotka säilytetään turvallisesti ja hävitetään tutkimuksen valmistumisen jälkeen. EU tietosuoja-asetus (GDPR) mukaisesti henkilökohtaisia tietoja sisältävää aineistoa säilytetään vain niin kauan kuin se on tutkimuksen kannalta tarpeellista. Nauhoitus säilytetään kuitenkin vuoden verran valmistumisen jälkeen, jotta tutkimus voidaan tarvittaessa tarkistaa. Tämän jälkeen

nauhoitus tuhotaan. Kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisesti tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen. Tutkimuksessa ei tuoda esille tunnistettavia henkilötietoja.

Haastattelun käytännöt:

Haastattelu kestää arviolta noin 30–60 minuuttia, ja se toteutetaan Teamsin välityksellä.

Haastattelun aikana sinulta kysytään kokemuksistasi liittyen muun muassa taustaasi, työelämääsi, vankeustuomioosi ja sosiaaliseen stigmaan. Tutkimus painottuu erityisesti työelämän kokemuksiin.

Jos sinulla on kysyttävää tutkimuksesta tai haastattelusta, voit ottaa yhteyttä tutkijaan:

Jenni Jokinen

sähköposti ja puhelinnumero

Suostumus:

Allekirjoittamalla tämän lomakkeen vahvistat, että:

- Olet saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta.
- Osallistut vapaaehtoisesti.
- Ymmärrät, että voit peruuttaa osallistumisesi milloin tahansa.
- Voit jättää haastattelussa vastaamatta kysymyksiin, joihin et halua vastata.

Päivämäärä: _____

Allekirjoitus: _____

Liite 4. Tutkimuslupa opinnäytetyöhön (Kris ry)

Vastaanottaja:

KRIS-Suomen keskusliitto ry

toimihenkilö

Opinnäytetyön tekijä:

Jenni Jokinen

Johtamisen psykologian opiskelija

yhteystiedot

Opinnäytetyön ohjaajat Lapin yliopistossa:

ohjaajat ja heidän yhteystietonsa

Tutkimuslupa KRIS-organisaation nimen käyttämiseen pro gradu - tutkimuksessa

Pyydän tutkimuslupaa käyttää pro gradu -työssäni organisaatio KRIS:n nimeä yhteistyötahona, jonka kautta olen tavoittanut tutkimuksen haastateltavat.

Tutkin pro gradussani vankilasta vapautuneiden kokemuksia työelämään integroitumisessa. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, millaisia kokemuksia vankilasta vapautuneilla on ollut työelämään palaamisesta sekä selvittää, mitkä tekijät ovat edistäneet tai estäneet onnistunutta työelämään integroitumista. Tutkimuskysymykset voivat muuttua aineistonkeruun jälkeen, mutta tutkimuksen teema säilyy samana.

Tutkimukseni kannalta KRIS on keskeisessä asemassa, sillä haastateltavat on tavoitettu kyseisen organisaation kautta. Täten pyydän lupaa mainita KRIS-organisaation nimen tutkimuksessani. Lisäksi pro gradussa voidaan esittää lyhyt kuvaus organisaatiosta ja sen

toiminnasta. Tutkimuksessa ei analysoida yksilöiden ja organisaation välistä suhdetta eikä perustella sitä.

Valmis opinnäytetyö toimitetaan sähköpostitse luvan antajalle. KRIS saa luvan julkaista valmiin opinnäytetyön verkkosivuillaan halutessaan.

Päivämäärä: _____

Allekirjoitus (tutkija): _____

Nimen selvennys: _____

Organisaation puolesta:

Myönnämme luvan tutkimuksen toteuttamiseen ja organisaation nimen käyttämiseen tutkimuksessa.

Päivämäärä: _____

Allekirjoitus: _____

Nimen selvennys ja asema: _____